T.C.
ÇANAKKALE ONSEKİZ MART ÜNİVERSİTESİ
LİSANSÜSTÜ EĞİTİM ENSTİTÜSÜ

TÜRKÇE VE SOSYAL BİLİMLER EĞİTİMİ ANABİLİM DALI

II. MEŞRUTİYET DÖNEMİ BASININDA KADIN EĞİTİMİ MESELESİ

YÜKSEK LİSANS TEZİ

ELİF ÇİFÇİ

TEZ DANIŞMANI
DR. ÖĞRT. ÜYESİ HALİL ERSİN AVCI

ÇANAKKALE – 2024

T.C.
ÇANAKKALE ONSEKİZ MART ÜNİVERSİTESİ
LİSANSÜSTÜ EĞİTİM ENSTİTÜSÜ

TÜRKÇE VE SOSYAL BILIMLER EĞİTİMİ ANABİLİM DALI

II. MEŞRUTİYET DÖNEMİ BASININDA KADIN EĞİTİMİ MESELESİ

YÜKSEK LİSANS TEZİ

ELİF ÇİFÇİ

TEZ DANIŞMANI
DR. ÖĞRT. ÜYESİ HALİL ERSİN AVCI

ÇANAKKALE – 2024

T.C.

ÇANAKKALE ONSEKİZ MART ÜNİVERSİTESİ

LİSANSÜSTÜ EĞİTİM ENSTİTÜSÜ

Elif ÇİFÇİ tarafından Dr. Öğr. Üyesi Halil Ersin AVCI yönetiminde hazırlanan ve **29/11/2024** tarihinde aşağıdaki jüri karşısında sunulan **"II. Meşrutiyet Dönemi Basınında Kadın Eğitimi Meselesi"** başlıklı çalışma, Çanakkale Onsekiz Mart Üniversitesi Lisansüstü Eğitim Enstitüsü **Türkçe ve Sosyal Bilimler Eğitimi Anabilim Dalı**'nda **YÜKSEK LİSANS TEZİ** olarak oy birliği ile kabul edilmiştir.

Jüri Üyeleri	**İmza**
Dr. Öğr. Üyesi Halil Ersin AVCI (Danışman)	……
Prof. Dr. Muhammet ERAT	……
Doç. Dr. Ramazan Erhan GÜLLÜ	…….

Tez No : 10699989

Tez Savunma Tarihi : 29/11/2024

……

Doç. Dr. Melis ULU DOĞRU

Enstitü Müdürü

..../..../2024

ETİK BEYAN

Çanakkale Onsekiz Mart Üniversitesi Lisansüstü Eğitim Enstitüsü Tez Yazım Kuralları'na uygun olarak hazırladığım bu tez çalışmasında; tez içinde sunduğum verileri, bilgileri ve dokümanları akademik ve etik kurallar çerçevesinde elde ettiğimi, tüm bilgi, belge, değerlendirme ve sonuçları bilimsel etik ve ahlak kurallarına uygun olarak sunduğumu, tez çalışmasında yararlandığım eserlerin tümüne uygun atıfta bulunarak kaynak gösterdiğimi, kullanılan verilerde herhangi bir değişiklik yapmadığımı, bu tezde sunduğum çalışmanın özgün olduğunu, bildirir, aksi bir durumda aleyhime doğabilecek tüm hak kayıplarını kabullendiğimi taahhüt ve beyan ederim.

(İmza)

Elif ÇİFÇİ

29/11/2024

TEŞEKKÜR

Bu tezin gerçekleştirilmesinde, çalışmam boyunca benden bir an olsun yardımlarını esirgemeyen saygı değer danışman hocam Dr. Öğrt. Üy. Halil Ersin AVCI, çalışma süresince tüm zorlukları benimle göğüsleyen sevgili kızıma ve hayatımın her evresinde bana destek olan değerli aileme sonsuz teşekkürlerimi sunarım.

Elif ÇİFÇİ

Çanakkale, Ocak 2025

ÖZET

II. MEŞRUTİYET DÖNEMİ BASININDA KADIN EĞİTİMİ MESELESİ

Elif ÇİFÇİ
Çanakkale Onsekiz Mart Üniversitesi
Lisansüstü Eğitim Enstitüsü
Türkçe ve Sosyal Bilimler Eğitimi Anabilim Dalı Yüksek Lisans Tezi
Danışman: Dr. Öğr. Üyesi Halil Ersin AVCI
29/11/2024, 68

II. Meşrutiyet Dönemi Osmanlı tarihinde kadınların toplumsal konumlarının yeniden değerlendirilmesi açısından kritik bir dönemi teşkil etmektedir. Bu dönemde kadın eğitimi üzerine yapılan tartışmalar, dönemin kadın dergileri aracılığıyla geniş kitlelere ulaşmıştır. Osmanlı İmparatorluğu'nun modernleşme sürecinde kadınların eğitiminin önemine vurgu yapan bu çalışmalar, toplumsal cinsiyet eşitliğine giden yolda atılan ilk adımlar olarak değerlendirilebilir. Tanzimat ve Islahat reformlarının ardından gelen bu dönemde, kadınların eğitim hakları ve toplumsal rollerine dair çeşitli görüşler ortaya konmuştur. İslamcı, Batıcı ve Türkçü yaklaşımlar arasında süregelen bu tartışmalar, dönemin basınında geniş yer bulmuştur. Bu tez, II. Meşrutiyet döneminde kadın eğitimi üzerine yapılan tartışmaları ve bu tartışmaların dönemin kadın dergilerindeki yansımalarını detaylı bir şekilde ele almaktadır.

Bu çalışma, dönemin kadın eğitimi tartışmalarını, sosyal, kültürel ve politik bağlamda değerlendirerek, kadınların eğitim hakkı ve toplumsal rollerine dair görüşlerin şekillenişini incelemektedir. Modernleşme sürecinde basının üstlendiği rol çerçevesinde, kadın dergilerindeki yazılar ve tartışmalar, toplumsal cinsiyet eşitliğine katkı sağlama potansiyeli ile ele alınmıştır. Bu tartışmaların, kadınların kamusal hayatta daha aktif roller üstlenmesini teşvik eden içerikleri ve dönemin sosyal dinamiklerine etkileri de analiz edilmiştir. Çalışma, bu bağlamda, kadın eğitimi konusundaki söylemlerin toplumsal modernleşme üzerindeki yansımalarını ortaya koymayı amaçlamaktadır.

Anahtar Kelimeler: Kadın Eğitimi, II. Meşrutiyet, Osmanlı Basını, Toplumsal Cinsiyet Eşitliği, Kadın Dergileri

ABSTRACT

THE ISSUE OF WOMEN'S EDUCATION IN THE PRESS DURING THE SECOND CONSTITUONAL ERA

Elif ÇİFÇİ

Çanakkale Onsekiz Mart University

School of Graduate Studies

Turkish and Social Sciences Education Department Master's Thesis

Advisor: Asst. Prof. Dr. Halil Ersin AVCI

29/11/2024, 68

The Second Constitutional Era in Ottoman history represents a crucial period for re-evaluating women's societal roles. Discussions on women's education during this time reached broader audiences through contemporary women's magazines. Emphasizing the importance of women's education in the Ottoman Empire's modernization process, these efforts can be seen as the first steps toward gender equality. Following the Tanzimat and Islahat reforms, this period witnessed diverse perspectives on women's educational rights and social roles. Debates between Islamic, Western, and Turkish nationalist approaches were extensively covered in the press of the time. This thesis thoroughly examines these discussions on women's education during the Second Constitutional Era and their reflections in women's magazines of the period. This study explores the debates on women's education during the period, focusing on their social, cultural, and political context. It examines how ideas about women's right to education and their roles in society were formed. The study highlights the role of the press, especially women's magazines, in promoting gender equality and encouraging women to take more active roles in public life. It also looks at how these discussions influenced the social changes of the time and aims to show how ideas about women's education contributed to modernization.

Keywords: Women's Education, Second Constitutional Era, Ottoman Press, Gender Equality, Women's Magazines

İÇİNDEKİLER

Sayfa No

JÜRİ ONAY SAYFASI……..…….... i

ETİK BEYAN…….…… ii

TEŞEKKÜR……..…….. iii

ÖZET……..…….…….. iv

ABSTRACT..…….. v

İÇİNDEKİLER..……..…… vi

BİRİNCİ BÖLÜM
GİRİŞ VE LİTERATÜR TARAMASI 1

1.1. Çalışmanın Amacı…….……. 1

1.2. Araştırmanın Önemi…….. 1

1.3. Araştırmanın Sınırlılıkları...……... 2

1.4. II. Meşrutiyet Dönemi Basında Kadın Eğitimi...…… 2

1.5 Literatür Araştırması...……..... 3

İKİNCİ BÖLÜM
ARAŞTIRMA METADOLİJİSİ ve ANALİZ 4

2.1. Araştırma Yöntemi ve Modeli……...…….…..... 4

2.2. Evren ve Örneklem…....……...…...……... 4

2.3. Verilerin Toplanması……...…...……..… 5

2.4. Verilerin Sunumu ve Yorumu....…….…. 5

ÜÇÜNCÜ BÖLÜM
SONUÇLAR VE TARTIŞMA 6

3.1. II. Meşrutiyet Dönemi Öncesi Basınında Kadın Eğitimi …...……. 6

3.1.1 Tanzimat Dönemi Kadın Eğitimi……..……... 6

3.1.2 Islahat Dönemi Kadın Eğitimi……..……..... 8

3.1.3 I. Meşrutiyet ve İstibdat Dönemi Kadın Eğitimi……..…… 11

3.2. II. Meşrutiyet Dönemi Kadın Dergileri, Yazarları ve Gündemleri…..……. 13

3.2.1 II: Meşrutiyet Dönemi Çıkarılan Kadın Dergileri……... 15

Demet (1908)…… 17

Bilgi Yurdu Işığı (1917-1918)…….. 17

Genç Kadın (1919)…… 18

Türk Kadını (1918 - 1919)…… 19

Kadın – Selanik (1908-1909)…… 20

Kadınlık (1914)……. 21

3.2.2 II. Meşrutiyet Dönemi Kadın Yazarları…… 22

Emine Seher Ali…… 23

Fahrü'n Nisa……. 23

Fariha Kamran…….. 24

Fatma Fuat…… 25

Fatma Aliye…….. 26

Halide Edip (Adıvar)…… 27

Mükerrem Belkıs…….. 28

Şukufe Nihal……. 30

Belkıs Şevket…… 30

3.3 II. Meşrutiyet Dönemi Dergilerinin Kadınlarla İlgili Gündemleri…… 31

3.3.1 Kadın Eğitimi…..…..... 32

3.3.2 Kadınlara Öğrenim İmkânının Tanınması..... 34

3.3.3 Mekteplerde Kıyafet ……..... 35

3.3.4 Sosyal Hayat ……..... 35

3.3.5 Kadınların Çalışması……..... 37

3.3.6 Terbiye ve Ahlak……..... 38

3.3.7 Kız Okullarının Yetersizliği……..... 39

3.3.8 Kadın Erkek İlişkisi ve Evlilik……..... 41

3.3.9 Feminizm……..... 43

3.4. II. Meşrutiyet Dönemi Kız Mektepleri …….. 44

3.4.1 İlköğretim Sıbyan Mektebi, İlkokul (İbtidai Mektebi)…….. 45

3.4.2 İlköğretim (Ortaokul (Risdiye, Sultani Mektebi ve Lise (İdadi Mektebi)…. 46

3.4.3 Yükseköğretim……. 48

3.4.4. Kız Öğretmen Mektepleri (Darulfünnun)……. 49

3.4.5 Kız Sanat Mektebi…….…… 51

3.4.6 Kız Sanayi Mektebi…….……. 52

3.4.7 Kız Üniversitesi (İnas Darulfününu)…….……... 53

3.4.8 Kız Öğretmen Mektepleri (Darülmuallimat)…….……... 54

3.5. II. Meşrutiyet Dönemi Mekteplerinde Kızlar…..…… 56

DÖRDÜNCÜ BÖLÜM

SONUÇ VE ÖNERİLER 60

4.1. Kadın Eğitiminin Tarihsel Süreçteki Önemi....…….…..... 60

4.2. Basında Kadın Eğitiminin Yansımaları...…….…..... 60

4.3. Eğitimde Kadın – Erkek Eşitliği…… 61

4.4. Toplumsal ve Ekonomik Katkılar..... 61

4.5. Dönemin Önerileri……. 61

KAYNAKÇA.....……. 63

BİRİNCİ BÖLÜM
GİRİŞ VE LİTERATÜR İNCELEMESİ

Kadın ve erkek arasındaki ilişkiler, varoluşun başlangıcından bu yana sürekli olarak insanlık tarihinde önemli bir yer tutmuştur. Bu karmaşık ilişki ağı, dinlerin ve kültürlerin sürekli olarak etki etme ihtiyacı hissettiği bir alan olmuştur. 21. yüzyılın ilk çeyreğinin sonlarına yaklaşırken, kadın meselesi hâlâ canlılığını ve önemini korumaktadır. Toplumsal gündemlerin sıklıkla kadınlar üzerinden şekillendirilmesi, bu alandaki tartışmaları daha da çeşitlendirmektedir. Bu çalışmada ele alınan "II. Meşrutiyet Dönemi'nde Kadın Eğitimi" konusu, kadın dergileri üzerinden incelenmesiyle özel bir anlam kazanmaktadır. Kullanılan başlıca kaynak Osmanlıca olup, çalışmada mümkün olan en anlaşılır Türkçe ile ifade edilmeye özen gösterilecektir. İttihat ve Terakki'nin siyasal sahnede etkin olduğu bu dönemde, odak noktası yalnızca kadın eğitimine yönelik tartışmalar olacaktır.

1.1. Çalışmanın Amacı

Bu çalışmanın amacı, II. Meşrutiyet döneminde Osmanlı basınında kadın eğitimi konusundaki tartışmaları incelemektir. Özellikle dönemin kadın dergileri aracılığıyla yayılan bu tartışmaların, kadınların eğitim hakkı ve toplumsal rollerine dair çeşitli perspektifleri nasıl şekillendirdiğini ve bu süreçte hangi argümanların öne çıktığını analiz etmeyi hedeflemektedir. Kadın eğitimi, bu dönemde toplumsal modernleşmenin bir parçası olarak ele alınmış ve basın aracılığıyla geniş kitlelere ulaştırılmıştır. Bu çalışmada, kadınların eğitimine yönelik tutumlar, dönemin sosyal, kültürel ve politik bağlamında değerlendirilerek, toplumsal cinsiyet rollerindeki değişimlerin izleri sürülecektir.

1.2. Araştırmanın Önemi

Araştırmanın önemi, II. Meşrutiyet döneminin, Osmanlı toplumunda kadınların toplumsal ve eğitimsel haklarının tartışıldığı ve modernleşme süreçlerinin hızlandığı bir dönemi temsil etmesinden kaynaklanmaktadır. Kadın dergilerinde yayımlanan makaleler, dönemin kadınlarının eğitim ve toplumsal hayata katılım konusundaki görüşlerini

yansıtması bakımından önemlidir. Bu çalışma, o dönemdeki tartışmaların sadece tarihi bir perspektif sunmakla kalmayıp, aynı zamanda günümüz toplumsal cinsiyet eşitliği tartışmalarına da ışık tutabilecek niteliktedir. Kadın eğitimi üzerine yapılan bu analizler, Osmanlı İmparatorluğu'nun modernleşme sürecinde kadınların rolünü anlamamıza yardımcı olmaktadır.

1.3. Araştırmanın Sınırlılıkları

Bu çalışmanın sınırlılıkları, öncelikle kullanılan kaynakların erişilebilirliği ve çeşitliliği ile ilgilidir. Araştırma, dönemin belirli kadın dergileri ve gazeteleri ile sınırlı kalmakta olup, bu kaynaklar dışında kalan diğer yayınların incelenmesi mümkün olamamıştır. Ayrıca, dönemin Osmanlıcasının modern Türkçeye çevrilmesindeki zorluklar ve dilin kullanımındaki farklılıklar, bazı metinlerin tam olarak anlaşılmasını zorlaştırmıştır. Bu sınırlılıkların farkında olunarak, elde edilen veriler dikkatle analiz edilmiş ve yorumlanmıştır. Araştırmanın bulguları, sadece incelenen kaynaklarla sınırlı olup, daha geniş bir araştırma alanı için ek çalışmalar yapılması gerekmektedir.

1.4. II. Meşrutiyet Dönemi Basınında Kadın Eğitimi

II. Meşrutiyet dönemi, Osmanlı İmparatorluğu'nda anayasal monarşinin yeniden tesis edildiği ve modernleşme hareketlerinin hız kazandığı bir dönemi temsil eder. Bu süreçte, basın organları toplumun çeşitli kesimlerinde meydana gelen değişimleri ve yenilikleri yansıtma görevini üstlenmiş, özellikle toplumsal cinsiyet rolleri ve eğitim konuları üzerinde yoğunlaşarak kamuoyunda farkındalık yaratmıştır.

Dönemin aydınları arasında kadın eğitimi konusu, hem toplumsal modernleşmenin bir gerekliliği hem de geleneksel yapının korunması kaygısıyla tartışılmıştır. Kadınların eğitime erişimi, bir yandan modernleşmenin ve toplumsal ilerlemenin bir göstergesi olarak değerlendirilirken, diğer yandan bu durum, toplumsal cinsiyet rollerinde radikal değişimlere yol açma potansiyeli taşıdığı için muhafazakâr kesimlerin endişelerini de beraberinde getirmiştir.

1.5. Literatür Araştırması

Bu döneme ilişkin literatürde, özellikle kadın eğitimi ve basının rolü üzerine yapılan çalışmalar dikkat çekicidir. Aşağıda, bu alandaki bazı önemli akademik çalışmalardan bahsedilmektedir:

1. Serpil Çakır (2016), II. Meşrutiyet dönemi Osmanlı kadın hareketini derinlemesine inceleyerek, bu dönemde kadınların toplumsal hayata katılımını artırma çabalarını ve bu çabaların basındaki yansımalarını analiz etmektedir. Çakır'ın çalışmaları, özellikle dönemin gazetelerinde kadınların eğitimi üzerine yapılan tartışmaların, kadınların toplumdaki statüsünü iyileştirmeye yönelik bir araç olarak nasıl kullanıldığını ortaya koymaktadır.
2. Boyar ve Fleet (2021), "Ottoman Women" adlı kitaplarında, Osmanlı İmparatorluğu'nun son dönemlerinde kadınların sosyo-ekonomik ve kültürel konumlarını analiz etmektedir. Bu eserde, kadınların eğitimine yönelik tartışmaların, dönemin modernleşme söylemi içinde nasıl bir yer bulduğu ve bu tartışmaların basın aracılığıyla geniş kitlelere nasıl iletildiği detaylandırılmaktadır.
3. Şerif Mardin (2023), "Jön Türklerin Siyasi Fikirleri" adlı eserinde, II. Meşrutiyet dönemi aydınlarının siyasi ve sosyal fikirlerini analiz ederken, kadınların eğitimine verilen önemi ve bu konudaki ideolojik çatışmaları da ele alır. Mardin, bu dönemde basının, kadın eğitimi gibi konularda reformist ve modernist yaklaşımları desteklediğini, ancak bu yaklaşımın muhafazakâr kesimler tarafından eleştirildiğini belirtir.

Bu çalışmalar, II. Meşrutiyet dönemi Osmanlı toplumunda kadın eğitiminin modernleşme ve toplumsal değişim süreçleri ile nasıl bütünleştiğini ve bu süreçlerin basında nasıl yansıtıldığını anlamamıza katkı sağlar. Serpil Çakır'ın çalışması (2024), kadınların toplumsal statüsünün iyileştirilmesine yönelik basındaki tartışmaların, eğitim aracılığıyla toplumsal cinsiyet rollerinin nasıl yeniden şekillendirildiğini ortaya koyarken, Ebru Boyar ve Kate Fleet (2016)'in eseri, modernleşme söylemi içinde kadın eğitiminin toplumsal bir dönüşüm aracı olarak nasıl kullanıldığını gösterir. Şerif Mardin (2023)'in çalışması ise, bu dönemde basının kadın eğitimi konusundaki reformist ve modernist yaklaşımları destekleyerek, bu çabaların ideolojik çatışmalar içinde nasıl şekillendiğini analiz eder.

İKİNCİ BÖLÜM
ARAŞTIRMA METADOLOJİSİ VE ANALİZ

2.1 Araştırma Yöntemi ve Modeli

Bu çalışma, II. Meşrutiyet dönemi Osmanlı basınında kadın eğitimi konusundaki tartışmaları incelemek amacıyla gerçekleştirilmiştir. Araştırma, nitel araştırma yöntemi kullanılarak yürütülmüştür. Nitel araştırma yöntemi, toplumsal ve kültürel olguları derinlemesine anlamaya yönelik bir yaklaşımdır. Bu bağlamda, tarihsel analiz ve doküman incelemesi modeli benimsenmiştir. Bu model, dönemin basın materyallerinin sistematik bir şekilde toplanması, sınıflandırılması ve analiz edilmesini içerir. Araştırmada, özellikle dönemin gazeteleri, dergileri, resmi raporları ve arşiv belgeleri gibi birincil kaynaklar temel alınmıştır. Tarihsel analiz, bu kaynaklar aracılığıyla dönemin kadın eğitimine dair söylemlerini ve bu söylemlerin toplumsal etkilerini ortaya çıkarmayı amaçlamaktadır.

2.2 Evren ve Örneklem

Araştırmanın evrenini, II. Meşrutiyet dönemi Osmanlı İmparatorluğu'nun basın yayın organları oluşturmaktadır. Bu dönem, kadın eğitimi ve toplumsal cinsiyet rolleri konularında geniş çaplı tartışmaların yaşandığı bir dönemi temsil eder. Bu tartışmalar, dönemin basın organlarında geniş yer bulmuş ve bu organlar, toplumun farklı kesimlerinde kadın eğitimi konusundaki farkındalığı artırmada önemli bir rol oynamıştır. Örneklem ise, bu dönemde kadın eğitimi konusuna odaklanan başlıca gazete ve dergilerden oluşmaktadır. Özellikle kadın dergileri, kadınların eğitim hakkı, toplumsal rolleri ve modernleşme süreçleri ile ilgili geniş bir perspektif sunan önemli kaynaklar olarak değerlendirilmiştir. Bu dergilerde yer alan makaleler, okuyucu mektupları ve köşe yazıları, kadın eğitimi konusundaki farklı görüşleri ve tartışmaları kapsamlı bir şekilde ele almıştır.

2.3 Verilerin Toplanması

Veri toplama süreci, dönemin basın yayın organlarının kapsamlı bir taranması ile gerçekleştirilmiştir. Bu süreçte, Osmanlıca kaynaklar dahil olmak üzere geniş bir literatür taraması yapılmıştır. Araştırma kapsamında, gazeteler, dergiler, resmi raporlar, arşiv belgeleri ve dönemin edebi eserleri gibi çeşitli kaynaklardan elde edilen veriler kullanılmıştır. Özellikle, kadın dergileri ve bu dergilerde yayımlanan makaleler, kadın eğitimi konusundaki tartışmaların ana kaynağını oluşturmuştur. Bu dergilerde, kadın eğitimi üzerine yazılmış makaleler, dönemin kadın yazarları ve aktivistleri tarafından kaleme alınan yazılar, okuyucu mektupları, köşe yazıları ve diğer ilgili materyaller detaylı bir şekilde incelenmiştir.

2.4 Verilerin Sunumu ve Yorumu

Toplanan veriler, içerik analizi yöntemi kullanılarak analiz edilmiştir. İçerik analizi, verilerin sistematik bir şekilde kategorize edilmesini ve kodlanmasını sağlayan bir tekniktir. Bu analiz yöntemi, özellikle kadın eğitimi, toplumsal cinsiyet rolleri, modernleşme ve gelenekselcilik gibi ana temaların belirlenmesinde kullanılmıştır. Analiz sürecinde, bu temalar etrafında toplanan veriler, dönemin sosyal, kültürel ve politik bağlamında değerlendirilmiştir. Verilerin sunumu sırasında, kadın eğitimi konusundaki farklı görüşler, bu görüşlerin basındaki yansımaları ve toplumsal algı üzerindeki etkileri detaylı bir şekilde ele alınmıştır. Bu bağlamda, dönemin gazetelerinde ve dergilerinde yer alan tartışmalar, kadınların eğitim hakkı ve toplumsal rollerine dair genel eğilimleri ve değişimleri ortaya koymaktadır. Verilerin yorumlanması sürecinde, dönemin toplumsal yapısı ve modernleşme süreci göz önünde bulundurularak, kadın eğitimi konusundaki söylemlerin nasıl şekillendiği ve bu söylemlerin toplumsal algıları nasıl etkilediği analiz edilmiştir. Bu analiz, dönemin basınında kadın eğitimi konusundaki tartışmaların, Osmanlı toplumunun modernleşme sürecinde kadınların toplumsal rollerini yeniden tanımlama çabalarını nasıl yansıttığını ve şekillendirdiğini göstermektedir.

ÜÇÜNCÜ BÖLÜM
SONUÇLAR VE TARTIŞMA

3.1 II. Meşrutiyet Dönemi Öncesi Basınında Kadın Eğitimi

3.1.1 Tanzimat Dönemi Kadın Eğitimi

Osmanlı İmparatorluğu, 18. yüzyılın sonlarına doğru içinde bulunduğu krizleri aşmak ve kaybettiği gücü yeniden kazanmak adına Batı'ya yönelmiştir. Bu dönemde, Batılılaşma hareketleriyle modernleşme çabaları hız kazanmış ve reformların temeli atılmıştır. Ancak eğitim alanında yenilikler, öncelikli olarak askeri ihtiyaçlara yanıt verecek şekilde düzenlenmiştir. Tanzimat öncesi dönemde, eğitim sistemi büyük ölçüde medrese ve sıbyan mektepleri ile sınırlıydı (Taşkıran, 1973). Kız çocuklarının eğitimi ise genellikle yüzeysel dinî bilgilerle sınırlı kalıyor, bu eğitime bile erişim, toplumsal normlar ve mahremiyet algısı nedeniyle sınırlanıyordu. Aileler, erkek öğretmenlerle eğitim almaları endişesiyle kız çocuklarını çoğunlukla okullardan uzak tutuyordu. Üst sınıflara mensup bazı aileler ise, kızlarına "Hocahanım" olarak bilinen özel hocalar tutarak Arapça, Farsça, edebiyat ve güzel yazı gibi alanlarda eğitim almalarını sağlıyorlardı. Ancak bu ayrıcalık, geniş halk kitlelerine ulaşmaktan uzaktı.

1839 yılında Tanzimat Fermanı'nın ilan edilmesiyle Osmanlı İmparatorluğu'nda modernleşme süreci hız kazanmıştır. Bu dönemde, eğitimin toplumu dönüştürücü bir araç olarak kullanılmaya başlanması dikkat çekmiştir. İlk adımlar, Tıbbiye Mektebi'nde kadınlara yönelik ebelik derslerinin verilmesiyle atılmıştır. 1843 yılında başlatılan bu eğitim, kadınların mesleki eğitim almasının önünü açan ilk girişimlerden biri olmuştur. 1845'te yayımlanan Hatt-ı Hümayun ise sıbyan mekteplerinde eğitim süresinin ve kalitesinin artırılmasını hedeflemiştir. Ancak bu yeniliklerin uygulanmasında mali sorunlar ve nitelikli eğitim kadrosu eksikliği gibi zorluklar yaşanmıştır (Kurnaz, 2015).

1858 yılı, kadınların eğitimi açısından bir dönüm noktasıdır. Bu tarihte kız rüştiyelerinin açılması, kadınların örgün eğitime katılmasının önünü açmıştır. Kız çocukları için yeni bir eğitim modeli oluşturulmuş ve bu okullarda özellikle temel eğitim verilmiştir.

1864 yılında Mithat Paşa tarafından açılan ilk Kız Sanat Okulu, kadınlara yönelik mesleki eğitim alanında önemli bir adımdır (Türeyen, 2018). Ardından, 1869 yılında yayımlanan Eğitim-i Umumiye Nizamnamesi ile eğitimin yeniden yapılandırılmasına yönelik kapsamlı düzenlemeler yapılmıştır. Bu nizamname, kız ve erkek çocukların eğitim alması için ayrı mekânlar oluşturulmasını öngörmüş, eğitimde toplumsal cinsiyet eşitliği sağlama çabalarına katkıda bulunmuştur. Aynı dönemde kurulan Kız Sanayi Mektebi, kadınların mesleki beceriler kazanmasını amaçlamış ve bu okullarda özellikle el sanatları ve üretime yönelik eğitim verilmiştir (Yılmaz, 2010).

1870 yılında açılan Darü'l-Muallimat, kadın öğretmen yetiştirmek amacıyla kurulan ilk eğitim kurumu olmuştur. Bu kurum, kadınların öğretmenlik mesleğine katılımını sağlamış ve kadınların eğitim alanındaki rolünü artırmıştır. Darü'l-Muallimat mezunları, Osmanlı'nın çeşitli bölgelerinde görev alarak kadın eğitiminin yaygınlaşmasına katkıda bulunmuştur (Berkes, 1973). 1871'de kabul edilen Aile Hukuku Kararnamesi ile aile yaşamına ilişkin düzenlemeler de modernleşmiş, evlilik işlemlerinin resmiyet kazanması, evlilik yaşının belirlenmesi ve zorla evlendirilmelerin geçersiz sayılması gibi önemli adımlar atılmıştır. Eğitim alanındaki bu yenilikler, kadınların toplumsal hayatta daha görünür olmalarını sağlamıştır. Örneğin, kadınların öğretmen ve okul müdürü olarak atanmaları, okul töreninde konuşmacı olarak yer almaları, bu dönemin önemli kilometre taşlarındandır. Ayrıca, nüfus sayımında kadınların da resmi olarak kayıt altına alınması, kadınların kamuoyunda tanınmasına katkıda bulunmuştur (Akbayar, 1985).

Eğitim reformları bu dönemde hızla devam etmiş, 1876 yılında kabul edilen Kanun-i Esasi ile eğitim sistemi hukuki bir temele oturtulmuştur. Bu anayasa ile ilkokul eğitimi hem kız hem de erkek çocuklar için zorunlu hale getirilmiş ve kadın öğretmenlerin tercih edilmesi gibi yenilikler eğitim sistemine entegre edilmiştir.

II. Abdülhamid döneminde, kadın eğitimi daha geniş bir tabana yayılmıştır. Bu dönemde İstanbul ve diğer şehirlerde birçok kız okulu açılmış, kadınların eğitimi, devlet politikalarının bir parçası haline gelmiştir. Kadınların toplumsal hayatta görünürlük kazandığı önemli gelişmeler bu dönemde yaşanmıştır. Kadınlara yönelik özel gazetelerin ve

dergilerin yayımlanması, kadınların seslerini duyurmalarını sağlamış, bu sayede toplumsal farkındalık artmıştır. Ayrıca, kadınların iş hayatına katılımı da teşvik edilmiştir. Bu dönemde açılan yeni eğitim kurumları arasında rüştiye ve idadi seviyesindeki kız okulları öne çıkmıştır. Sadece İstanbul'da 18 kız okulu açılması, kadın eğitimine verilen önemi göstermektedir (Sırma, 2007).

Tanzimat ve sonrasında gerçekleştirilen reformlar, kadınların eğitimi ve toplumsal statüsünün güçlenmesi açısından büyük bir dönüşüm sağlamıştır. Kadınların eğitilmesi, onların yalnızca geleneksel rollerle sınırlı kalmaması gerektiği anlayışını yaygınlaştırmıştır. Eğitim alanındaki bu reformlar, kadınların kamusal alanda daha etkin bir şekilde yer almasını sağlamakla kalmamış, aynı zamanda toplumsal cinsiyet eşitliği yönünde önemli bir temel oluşturmuştur. Tanzimat'tan II. Abdülhamid dönemine kadar geçen süreç, kadınların Osmanlı toplumundaki konumunun yeniden şekillendiği ve modernleşme yolunda önemli adımların atıldığı bir dönem olarak tarih sahnesinde yerini almıştır.

3.1.2 Islahat Dönemi Kadın Eğitimi

Osmanlı İmparatorluğu'nda Tanzimat ve Islahat Dönemleri, eğitim alanında önemli yeniliklerin gerçekleştiği bir süreç olmuştur. Her ne kadar bu fermanlar kadınların hayatını doğrudan düzenleyen hükümler içermese de, gerçekleştirilen reformlar kadınların toplumsal rollerinin yeniden tanımlanmasına ve eğitim olanaklarının genişletilmesine zemin hazırlamıştır (Yürüt, 2017). Bu yenilikler, kadınların eğitim hakkının hem mesleki hem de sosyal alanda güçlenmesini sağlamış ve Osmanlı modernleşme sürecinin önemli bir parçasını oluşturmuştur.

1856 yılında ilan edilen Islahat Fermanı, kadınların eğitim haklarına doğrudan vurgu yapmasa da, genel anlamda eğitimde modernleşme çabalarını desteklemiştir. Bu süreçte, sıbyan okulları modern ibtidaî okullara dönüştürülmüş ve ders kitaplarının daha anlaşılır hale getirilmesi planlanmıştır (Kodaman, 1981). Ancak sıbyan okullarını dönüştürme çabaları, bu okulları yöneten ulema sınıfının direnci ile karşılaşmıştır. Eğitimdeki yeniliklerin İslami olmayan unsurlar içerdiği endişesi, geleneksel öğretmenler tarafından eleştirilmiş ve

reformların uygulanmasında zorluklar yaşanmıştır (Kodaman, 1981). Buna rağmen, Eğitim-i Umumiye Nizamnamesi'nin 1869'da yayımlanması ile modern eğitim anlayışına uygun ilköğretim okulları kurulmuş ve kız çocuklarının eğitimine yönelik adımlar daha sistematik hale getirilmiştir (Nurdoğan, 2005).

Kız çocukları için örgün eğitimde atılan en önemli adımlardan biri, 1858 yılında kız rüştiyelerinin açılması olmuştur. Bu okullar, kız çocuklarının temel eğitim almasını sağlamış ve eğitimde cinsiyet eşitliği yönünde önemli bir başlangıç noktası oluşturmuştur. Bu dönemde kız rüştiyelerinde dört yıllık bir eğitim programı uygulanmış ve dini bilgiler, Osmanlı Türkçesi grameri, Arapça ve Farsça, edebiyat, tarih, coğrafya, hesaplama, resim, dikiş ve ev idaresi gibi dersler okutulmuştur. Bu eğitim programı, kadınların sadece ev içi rollerle sınırlı kalmaması gerektiği anlayışını desteklemiştir (Akyüz, 2000).

Mesleki ve teknik eğitim alanında da önemli gelişmeler yaşanmıştır. 1864 yılında açılan ilk Kız Sanat Okulu, kadınların mesleki beceriler kazanmasına yönelik bir girişim olarak dikkat çekmiştir. Aynı yıl, Sultan Abdülaziz'in desteğiyle kurulan Cevri Kalfa İnas Rüşdiyesi, kız çocuklarının teknik beceriler kazanmasını amaçlayan ilk okullardan biri olarak öne çıkmıştır. Bu okullarda el sanatları, dikiş-nakış ve üretime yönelik beceriler öğretilmiş, kadınların ekonomik hayata katılımı teşvik edilmiştir. 1869 yılında Yedikule'de eski bir baruthane binasının dönüştürülmesiyle Kız Sanayi Mektebi kurulmuş, bu okulda askeri ihtiyaçlara yönelik üretim yapılmıştır (Akyüz, 2000). Kuruluşunun temel amacı, askeriye için sargı bezi ve iç çamaşırı üretimi yapacak bir dikimhane olarak hizmet vermek ve Tophane-i Âmire yönetimindeki Yedikule'deki fabrikalarda kadınlara iş imkanı sağlamaktı. İlk olarak gündüzlü bir eğitim kurumu olarak açılan okul, öğrenci sayısının artmasıyla kısa sürede yarı yatılı bir yapıya kavuşmuş, Leylî ve Neharî Kız Sanayi Mektebi adını almıştır (Gece, 2014). Kız Sanayi Mektebi'nin başarısı, kısa sürede öğrenci sayısının artmasına ve benzer kurumların açılmasına öncülük etmiştir.

Darü'l-Muallimat'ın 1870 yılında açılması, kadınların eğitimine yönelik reformların önemli bir dönüm noktası olmuştur. Bu okul, kadın öğretmenlerin yetiştirilmesini sağlayarak eğitim sisteminde kadınların rolünü artırmış ve kız rüştiyelerinde kadın öğretmenlerin

çalışmasına zemin hazırlamıştır. Aynı zamanda, kadınların eğitim sistemindeki varlığı, toplumsal modernleşmeye önemli bir katkı sağlamıştır. Darü'l-Muallimat mezunları, Osmanlı'nın çeşitli bölgelerinde görev yaparak kadınların eğitime erişimini yaygınlaştırmış ve toplumsal cinsiyet eşitliğine katkıda bulunmuştur.

1876 yılında ilan edilen Kanun-i Esasi ile kız ve erkek çocukları için ilköğretim zorunlu hale getirilmiştir. Bu anayasal düzenleme, kadınların eğitim hakkını yasal bir temele oturtmuş ve eğitimde fırsat eşitliğini güvence altına almıştır (Unat, 1964). Ancak 1877-1878 Osmanlı-Rus Savaşı, kadınların eğitimine yönelik gelişmeleri olumsuz etkilemiştir. Savaş sırasında, İstanbul'da erkek çocuklarına yönelik ibtidaî okul sayısı kız çocuklarına yönelik olanlara göre önemli ölçüde fazlalaşmış ve bu durum eğitimde cinsiyet eşitliğini sağlama çabalarını sekteye uğratmıştır (Cevad, 2002).

II. Abdülhamid döneminde ise kadınların eğitimi daha geniş kapsamlı bir şekilde ele alınmıştır. Sultan Abdülhamid, eğitimli bir kadının aile içindeki rolünün önemine inanmış ve bu nedenle kadınların eğitimine özel bir önem vermiştir (Akyüz, 2000). 1874-1875 yıllarında İstanbul'da eğitim gören kız öğrenci sayısı yalnızca 361 iken, bu sayı 1900 yılına gelindiğinde 1.779'a yükselmiştir (Gece, 2014). Kız rüştiyelerinin sayısının artırılması ve eğitim içeriğinin çeşitlendirilmesi, bu dönemde kadınların eğitime erişiminde yaşanan gelişmeleri yansıtmaktadır.

Osmanlı modernleşme sürecinin bir parçası olan bu eğitim reformları, kadınların toplumsal hayatta daha etkin roller üstlenmesine olanak sağlamıştır. Kadınların eğitimi, sadece bireysel bir hak olmaktan öte, Osmanlı toplumunun modernleşme ve kalkınma sürecinde kritik bir unsur olarak değerlendirilmiştir. Tanzimat ve Islahat Dönemleri boyunca atılan bu adımlar, kadınların toplumsal statülerinin iyileştirilmesine ve kamusal alanda daha görünür hale gelmelerine zemin hazırlamış, Osmanlı'nın modernleşme sürecinde önemli bir dönüşüm yaratmıştır (Unat, 1964).

3.1.3 I. Meşrutiyet ve İstibdat Dönemi Kadın Eğitimi

Birinci Meşrutiyet dönemi, Osmanlı İmparatorluğu'nda siyasi reform çabalarının arttığı bir zaman dilimini temsil etse de, kadın eğitimi konusunda daha önceki dönemlerden miras kalan yaklaşımlar devam ettirilmiştir. 1876 yılında ilan edilen Kanun-i Esasi, eğitim özgürlüğünü ve zorunlu ilköğretim ilkesini anayasal bir hak olarak belirleyerek bu alanda ilerleme kaydedilmesini amaçlamıştır. Bu anayasa, eğitimde fırsat eşitliğini ve devlet denetimini ön plana çıkarmış, ancak uygulamada bu hedeflere ulaşmada zorluklarla karşılaşılmıştır. Kadınların eğitim hakkı, doğrudan bir reform maddesi olarak ele alınmamış olsa da, eğitim politikalarının genel kapsamı içinde kadınlara yönelik yeni olanaklar yaratılmıştır (Kutan, 2021).

Birinci Meşrutiyet döneminde özellikle ilkokul düzeyindeki eğitim, karma eğitim modeli üzerinden şekillendirilmiştir. Ancak bu dönemde çıkarılan talimatlar, kız ve erkek öğrencilerin aynı mekânda eğitim almasını sınırlandırmayı ve ayrı eğitim ortamlarının oluşturulmasını öngörmüştür. Bu durum, kadın eğitiminin toplumun muhafazakâr kesimleri tarafından kabul edilebilirliğini artırma amacı taşımaktaydı. Selanik ve İstanbul gibi şehirlerde, karma okullar kız ve erkek öğrencilerin farklı zamanlarda ve mekânlarda ders görmesi için düzenlenmiştir. Ancak bu model, cinsiyet temelli ayrımcılığı derinleştirmiştir. Buna rağmen, mahallelerdeki ibtidai okulların sayısında artış yaşanmış ve kadınların bu okullara erişimi genişletilmiştir (Ergün, 1982).

1877-78 Osmanlı-Rus Savaşı, kadın eğitimine yönelik çabaların sürekliliğini sekteye uğratmıştır. Savaşın neden olduğu mali sıkıntılar, okulların kapasitelerini sınırlamış ve özellikle kadınların eğitim aldığı okulların sayısında azalma görülmüştür. Örneğin, Eyüp'teki kız rüşdiyesinin savaştan sonra iskan amaçlı kullanılması, bu süreçte kadın eğitimi alanındaki gelişmelerin zayıfladığını göstermektedir. Ayrıca, savaş sonrası dönemde erkek çocuklarına yönelik okulların sayısı artarken, kız çocuklarına yönelik okulların artırılmasında aynı hız görülmemiştir. Bu durum, kadınların eğitim alanındaki ilerlemesinin bir süre yavaşlamasına neden olmuştur.

İstibdat Dönemi olarak bilinen Sultan II. Abdülhamid dönemi (1878-1908), kadın eğitiminde dikkate değer gelişmelerin yaşandığı bir süreç olmuştur. Sultan Abdülhamid, eğitimin modernleştirilmesini ve özellikle Müslüman kadınların eğitime dahil edilmesini desteklemiştir. Bu dönemde, kız çocuklarının eğitimi hem aile içindeki rollerinin güçlendirilmesi hem de modern bir toplumun inşası için önemli görülmüştür. Sultan, kadınların eğitimli bireyler olarak yetişmesinin, çocuklarının terbiyesi ve aile yönetimi açısından kritik olduğuna inanmış ve bu doğrultuda çeşitli reformlar yapılmasını sağlamıştır.

II. Abdülhamid döneminde, ilkokul düzeyinde kız ve erkek çocukların eğitim aldığı okulların sayısı önemli ölçüde artırılmıştır. 1892 yılında çıkarılan talimatlar doğrultusunda, kız ve erkek öğrencilerin aynı sınıflarda eğitim alması yasaklanmış, ayrı okulların açılması zorunlu kılınmıştır (Kodaman, 1981). Bu dönemde eğitim müfredatı yeniden düzenlenmiş, kız rüştiyelerinde okutulan dersler genişletilmiştir. Dinî bilgiler, edebiyat, Osmanlı tarihi, coğrafya, matematik gibi derslere ek olarak, resim, dikiş, ev idaresi ve biçki gibi uygulamalı dersler eklenmiştir. Bu dersler, kadınların hem ev içinde hem de toplumsal hayatta etkin roller üstlenmelerini desteklemek amacıyla tasarlanmıştır (Akyüz, 2000).

1892 yılında yayınlanan Dersaadet Mekteb-i İbtidaiyesi için hazırlanan talimat, eğitim süresi ve içeriğine yönelik önemli düzenlemeler içermiştir. Şehir ve kasabalardaki okullarda üç yıl, köylerde ise dört yıl olarak belirlenen bu program, kız çocuklarının eğitime devam etmesini teşvik etmeyi amaçlamıştır. Bununla birlikte, köy okullarında Osmanlı tarihi ve coğrafyası derslerinin kaldırılması, kırsal kesimde kadın eğitiminin niteliğini olumsuz etkilemiştir (Cevad, 2002; Unat, 2014).

Münif Paşa ve diğer aydınların çalışmaları, bu dönemde kadın eğitiminin teorik çerçevesinin oluşmasında etkili olmuştur. Münif Paşa'nın 1859 yılında yayınladığı *Muhaverât-ı Hikemiyye* adlı eser, kadınların eğitiminin önemine dikkat çekmiş ve eğitimde geleneksel yöntemlerin yetersizliğini vurgulamıştır. Özellikle "*Bir Kız ile Elifbâsından Bir Kadının Muhaveresi*" bölümünde, kızların eğitimi üzerine önemli mesajlar verilmiştir (Budak, 2004). Ayrıca, bu dönemde kadınların eğitimi konusunda yayımlanan gazete ve dergiler, kamuoyunda farkındalığın artmasına katkıda bulunmuştur. 1900 yılına gelindiğinde

İstanbul’da eğitim gören kız öğrenci sayısının 1.779’a ulaşması, bu dönemdeki reformların kadınlar üzerindeki etkisini ortaya koymaktadır.

İstibdat Dönemi’nin bir diğer önemli gelişmesi, eğitim teşkilatının kurumsallaşmasıdır. Fransız eğitim modeli örnek alınarak (Uzun, 2013), merkezi ve taşra eğitim sistemleri yeniden yapılandırılmıştır (Totonjı, 2020). Kız ve erkek öğrenciler için farklı müfredatların geliştirilmesi ve öğretmen yetiştirme programlarının artırılması, bu dönemin öne çıkan özelliklerindendir. Ayrıca, kadın öğretmenlerin yetiştirilmesi için Darü’l-Muallimat’ın faaliyetlerinin genişletilmesi, bu süreçteki önemli adımlardan biri olmuştur.

Birinci Meşrutiyet ve İstibdat Dönemleri, kadın eğitiminde süreklilik ve değişim unsurlarını barındıran bir geçiş dönemi olarak değerlendirilmelidir. Birinci Meşrutiyet’te başlatılan reformların sınırlı kaldığı görülse de, İstibdat Dönemi’nde kadınların eğitimi daha sistematik bir şekilde ele alınmış ve bu alandaki ilerlemeler sonraki dönemler için önemli bir temel oluşturmuştur. Bu süreçte, kadınların eğitime katılımının artırılması, Osmanlı modernleşme sürecinin ayrılmaz bir parçası haline gelmiştir.

3.2 II. Meşrutiyet Dönemi Kadın Dergileri, Yazarları ve Gündemleri

II. Meşrutiyet'in ilanından sonra Osmanlı İmparatorluğu'nda kadın hareketi ve kadınların toplumsal hayata katılımının gerekliliği, çeşitli gazete ve dergilerde sıklıkla işlenen bir konu haline gelmiştir. Bu yayınlar, Batılı kadınların modern hayata uyum sağlama çabalarını öne çıkararak, Osmanlı kadınları için bir ilham kaynağı olmuş ve kadın meselesini, eğitim, toplumsal katılım, ve karşılaşılan haksızlıklar gibi çeşitli açılardan ele almıştır. II. Meşrutiyet sonrası kadın dergileri, yayın politikaları ve dünya görüşleri açısından genellikle Batıcı ve Türkçü olarak iki ana kategoride değerlendirilebilir (Kurnaz, 1997).

Batıcı kadın dergileri, Batı'dan etkilenerek modernleşme ve eşitlik fikirlerini benimsemiş, bu dergiler arasında "Mefharet", "Demet", "Mehasin", "Kadınlar Dünyası",

"Hanımlar Âlemi", "Osmanlı Kadınlar Alemi", "Kadın", "Genç Kadın", ve "Hanımlara Özel Gazete" gibi yayınlar bulunmaktadır. Bu yayınlar, Batılı anlamda modernleşme sürecinde kadınların yaşadıkları sorunlara değinmiş ve çözüm yolları sunmuştur. Öte yandan, Türkçü kadın dergileri ise milli değerlere ve Türk kültürünün özgün yönlerine vurgu yaparak, "Kadınlık Hayatı", "Kadınlık", "Kadın Duygusu", "Seyyale", "Türk Kadını", "Siyanet", "Bilgi Yurdu Işığı", "Bilgi Yurdu", ve "Bilgi Mecmuası" gibi dergilerle temsil edilmiştir. Bu grup, kadınların toplumsal hayata katılımını desteklerken, milli kimlik ve kültürel değerlerin korunmasını ön planda tutmuştur (Özkiraz ve Arslanel, 2011).

Her iki grup da, dönemin kadın hareketinin farklı yönlerini temsil ederek, Osmanlı kadınlarının toplumsal konumlarını geliştirme çabalarına katkıda bulunmuş ve bu süreçte kadınların karşılaştıkları zorlukları ve başarıları belgelemiştir. Bu yayınlar sayesinde kadın meseleleri daha geniş bir kitle tarafından tartışılmaya başlanmış ve toplumsal değişim için zemin hazırlanmıştır.

II. Meşrutiyet'in ilanı sonrası, Osmanlı toplumunda kadının rolü ve toplumsal hayata katılımı önemli bir tartışma konusu haline gelmiştir. Bu dönemde, kadınların eğitimi ve toplumsal ilerleme için aktif rol alması gerekliliği, dönemin çeşitli akımlarına mensup aydınlar ve yazarlar tarafından genişçe ele alınmıştır. Kadınlarla ilgili meseleler, İslamcı, Batıcı ve Türkçü akımlar arasında farklı perspektiflerden tartışılmıştır.

İslamcılar, kadın hareketlerini Batı taklidi olarak görürken, Batıcılar kadınların geleneksel rollerinin modern toplumda revize edilmesi gerektiğini savunmuşlar ve Türkçüler, kadın-erkek eşitliğinin toplumsal değişim ve ekonomik ilerleme için zorunlu olduğunu vurgulamışlardır. Özellikle Türkçü düşünürler, İslamiyet öncesi Türk toplumunda kadın-erkek eşitliğinin var olduğunu ve bu eşitliğin yeniden sağlanması için hukuki ve toplumsal reformların şart olduğunu belirtmişlerdir.

Batıcı görüşlerde ise, kadınların daha fazla hakka sahip olması gerektiği ve İslami kuralların kadın üzerindeki baskıcı etkilerinin kaldırılması gerektiği üzerinde durulmuştur.

Selahattin Asım gibi bazı Batıcılar, dini baskıların kadınları ikinci sınıf statüsüne ittiğini savunmuş, Abdullah Cevdet ise daha muhafazakar bir yaklaşımla kadının aile içindeki rolünü vurgulamıştır.

İslamcı akım ise, toplumun İslami kurallara dönmesi gerektiğini, kadının eğitiminin daha çok dini ve ahlaki değerlerle uyumlu olması gerektiğini savunmuştur. Bu görüşe göre, kadın eğitimi toplumsal hayata katılmaktan ziyade, dindar nesiller yetiştirmeye odaklanmalıydı.

Bütün bu tartışmalar, dönemin gazete ve dergilerinde geniş yer bulmuş, bu yayınlar kadınlar için özel olarak tasarlanmış sayfalar ve eklerle kadınların toplumdaki yerini ve haklarını ele almıştır. Ancak, bu yayınlar da zaman zaman toplumun muhafazakar kesimlerinden tepki görmüştür. Dergiler ve gazeteler, kadınların toplumsal rolüne dair fikirler sunarken, aynı zamanda eğitim ve kadın hakları gibi konuları da gündeme taşımışlardır. Bu dönemde kadınlarla ilgili yayınlanan içerikler, genel olarak toplumsal cinsiyet rollerinin yeniden değerlendirilmesine ve kadınların toplumdaki yerinin güçlendirilmesine katkı sağlamıştır.

3.2.1 II. Meşrutiyet Dönemi Çıkarılan Kadın Dergileri

II. Meşrutiyet sonrası Osmanlı İmparatorluğu'nda kadın hareketleri ve kadınların toplumsal hayata katılımı, çeşitli gazete ve dergilerde yaygın bir şekilde ele alınmıştır. Bu dönemde, Batıcı ve Türkçü akımlar olmak üzere iki ana grupta toplanan kadın dergileri, Batılı kadınların mücadelelerini örnek göstererek, Osmanlı kadınlarının da modern hayata uyum sağlamaları gerektiğini vurgulamıştır. Özellikle Batıcı dergiler kadınların eğitimi ve toplumda aktif roller üstlenmelerinin önemini işlerken, Türkçü dergiler, geleneksel Türk değerleri ışığında kadınların toplumsal değişime katkıda bulunmalarını savunmuştur (Kurnaz, 1997).

Bu dönemde kadın konusu, ilerlemenin ve toplumsal değişimin anahtar kavramı olarak kabul edilmiş ve kadınların toplumsal hayata katılımı, dönemin aydınları tarafından yoğun bir şekilde tartışılmıştır. İslamcı aydınlar, kadın hareketlerini Batı taklidi olarak eleştirirken, Batıcılar kadın haklarının geliştirilmesi gerektiğini, Türkçüler ise kadın-erkek eşitliğinin tarihsel olarak bozulduğunu ve bu eşitliğin yeniden sağlanması gerektiğini vurgulamışlardır. Önde gelen Türkçü düşünürler arasında Ziya Gökalp, Halide Edip ve Ahmet Ağaoğlu gibi isimler, modern Türk kadını modelini çizmiş ve hükümete bu yönde politikalar üretmişlerdir (Gündüz, 2008).

İslamcılar ise, toplumun İslami değerlere dönmesi gerektiğini savunmuş ve kadının eğitimini, dini ve ahlaki nesiller yetiştirmek üzere sınırlamışlardır. Genel olarak, dönem gazetelerinin kadınlar ve toplumsal ilerleme hakkında önemli bir bilgi kaynağı olduğu ve gazeteciliğin toplumsal gelişmeleri teşvik ettiği anlaşılmaktadır (Çaha, 1996).

Demet (1908)

Demet dergisi, 1908'de II. Meşrutiyet'in ardından yayımlanmaya başlamış ve yalnızca yedi sayı çıkan haftalık bir kadın dergisidir. Kadınların eğitimine ve toplumsal katılımlarına destek olmayı hedefleyen dergi, ne yazık ki kadınların okuma ve kadın dergilerine olan ilgisizliği nedeniyle kısa sürede yayın hayatına son vermiştir. Dergi, kadın yazarların katkıda bulunduğu edebi eserler, şiirler ve hikayelerin yanı sıra sağlık, moda ve çocuk eğitimi gibi konuları da ele almıştır (Aşa, 1992; Toska, 1993).

Demet'in yayın politikası, kadınların fikri ve kültürel gelişimlerine katkı sağlamak üzerine odaklanmıştır. İlk sayısında belirtilen amacı, kadınları haftalık edebi ve bilimsel içeriklerle aydınlatmak ve ara sıra zarif resimlerle eğlendirmektir. Dergi, özellikle kadın yazarlar tarafından yazılan eğitim ve kadın haklarına dair içeriklerle dikkat çekerken, kadınların bilim ve sanatta bilgi sahibi olmalarını teşvik etmiştir.

Kadın eğitimi üzerine yazılar, derginin içeriklerinin önemli bir bölümünü oluşturmuş ve kadınların bilimsel konularda bilgili olmalarının önemi vurgulanmıştır. Dergide, hem kadınların ev içi rollerini güçlendirmek hem de akademik ve bilimsel alanda yetkin bireyler olarak gelişmelerini sağlamak amacı güdülmüştür. Buna karşın, kadın eğitiminin yalnızca çocuk yetiştirme odaklı olması yönündeki geleneksel görüşler de dergide yer bulmuş, bu da modern ve geleneksel roller arasındaki çatışmayı yansıtmıştır.

Kısacası, Demet dergisi, Osmanlı kadınlarının toplumsal ve entelektüel alanlardaki gelişimine katkı sağlama amacı gütmüş ancak mevcut sosyo-kültürel yapı nedeniyle sınırlı bir etki bırakabilmiştir. Dergi, kadınların seslerini duyurduğu ve kadın yazarların önemli katkılar sunduğu bir platform olarak tarih sahnesinde yerini almıştır.

Bilgi Yurdu Işığı (1917-1918)

Bilgi Yurdu Işığı dergisi, 15 Nisan 1917'de yayın hayatına başlayan ve Osmanlı'daki kadınların eğitimine ve toplumsal statülerinin geliştirilmesine odaklanan aylık bir yayındır. 32 sayfa olarak hazırlanan ve her sayısı 5 kuruşa satılan dergi, geniş bir yelpazede konuları ele alarak kadınların hayatlarını zenginleştirmeyi amaçlamıştır. Dergi, eğitim, aile yaşamı, kadın hakları, sanat, tarih, fen bilimleri, ahlak, spor, giyim ve pratik bilgiler gibi çeşitli konularda bilgiler sunmuştur (Kurnaz, 1996).

Bilgi Yurdu Işığı'nın yazı kadrosunda, Macit Şevket, Ahmet Emin, Halide Edip gibi dönemin tanınmış yazar ve düşünürleri yer almıştır. Dergide, "Aile İçin Küçük Bilgiler", "Kadınlarımızın Çalıştırılması", "Kadınlarımızda İlerleme ve Teamül" gibi başlıklar altında, kadınların sosyal ve ekonomik yaşamda daha aktif roller alması gerektiğine vurgu yapılmış, kadın eğitiminin önemi öne çıkarılmıştır.

Dergi, Osmanlı toplumunda kadının eğitiminin yeterince önemsenmemesi ve kadınların genellikle erken yaşlarda eğitimlerinin sonlandırılmasına karşı çıkmış, kadın ve genç kızlar için alternatif eğitim yolları sunmayı hedeflemiştir. Bu bağlamda, Bilgi Yurdu

dershanesi, özellikle eğitimini tamamlayamamış veya hiç eğitim görmemiş kadınlara yönelik olarak kurulmuş ve dergi bu dershane faaliyetlerini destekleyici bir rol üstlenmiştir.

Derginin içeriğinde, çocukların eğitimi ve ahlaki gelişimi üzerine de önemli makaleler yer almış, bu makalelerde kadınların çocuk yetiştirme sürecindeki rolünün önemi vurgulanmıştır. Ayrıca, dergi kadınların bilimsel konulara ilgisini artırmayı, onların genel kültür düzeylerini yükseltmeyi ve günlük yaşamda karşılaştıkları pratik sorunlara çözüm getirecek bilgiler sunmayı amaçlamıştır.

Dergi, Osmanlı toplumunda kadınların daha bağımsız, bilgili ve etkin bireyler olmalarını teşvik eden yazılarla doludur. Kadınların toplumdaki yerini güçlendirmek, eğitimli ve bilinçli kadınlar yetiştirmek derginin temel misyonları arasında yer almıştır. Kadınların toplumsal hayatta eşit ve aktif rol alması gerektiğini savunan dergi, kadınların hem aile içinde hem de toplumda önemli değişimler yapabilecek güçte olduğunu sürekli olarak vurgulamıştır.

Genç Kadın (1919)

Genç Kadın dergisi, 4 Ocak 1919 ile 8 Mayıs 1919 tarihleri arasında İstanbul'da 10 sayı boyunca yayımlanmıştır. İki haftada bir okuyucularla buluşan bu dergi, Fatma Fuat, Fuat Şükrü, Emine Mualla, ve diğer yazarları bünyesinde barındırmıştır. Kadın hakları, eğitim, ahlak ve toplumsal meseleler, derginin temel konularını oluşturmuştur (Toska, 1993).

Derginin zengin içeriği; Fatma Fuat'ın "Kadın ve Kadınlık" serisi, eğitimde ahlaka verilen önem, kadın hakları, çok eşlilik, feminizm ve modern kadın toplulukları gibi konulara yer vermiştir. Özellikle Halide Nusret Hanım'ın yazdığı ve tesettürün toplumsal gelişime etkisini eleştiren "Tesettür Meselesi" makalesi dikkat çekmiştir.

Sansürle mücadelede de aktif bir rol oynayan Genç Kadın, sansüre uğrayan yazıların yerine boşluklar bırakarak bu durumu protesto etmiştir. Kadınların toplum içindeki yerine ve haklarına odaklanarak, zor zamanlarda dahi kadınların toplumsal ilerleme ve medeniyet inşasındaki rollerini vurgulamıştır. Dergi, Osmanlı kadınlarının eğitim ve sosyal haklar konusundaki gelişmelerini aydınlatmıştır.

Ayrıca, Genç Kadın kadınların sosyal ve eğitimli bir hayat sürmelerinin, toplumun ilerlemesi için vazgeçilmez olduğunu savunmuş ve bu yolda çeşitli zorluklarla mücadele eden kadınların hikayelerine yer vermiştir. Dergi, kadınların hem aile içinde hem de toplumda nasıl bir fark yaratabileceklerini göstermek amacıyla bilgi ve ilham veren içerikler sunmuştur. Genç Kadın, dönemin zorluklarına rağmen kadınların eğitim ve toplumsal statülerinin iyileştirilmesi için önemli bir platform olmuş, kadınların seslerini duyurarak toplumsal değişimde önemli bir rol oynamıştır. Bu tavrıyla, dergi hem döneminin hem de geleceğin kadın hareketlerine ilham kaynağı olmuştur (Esat, 1919).

Türk Kadını (1918-1919)

Türk Kadını dergisi, 15 günde bir yayınlanarak toplamda 21 sayıya ulaşmıştır. Dergi, 23 Mayıs 1918'den 8 Mayıs 1919'a kadar Osmanlı Türkiyesi'nde kadın konularını ele aldı. Yazar kadrosunda Şukufe Nihal, Beyhan, Ahmet Edip gibi isimler bulunurken, dergi geniş bir yelpazede içerik sunmuş: feminizm, kadın hakları, ahlak, çocuk bakımı ve kadın eğitimi gibi konular işlenmiştir (Toska, 1993).

Öne çıkan başlıklar arasında, kadınların eğitimi ve toplumdaki rolünü artırma çabaları özellikle dikkat çekmiştir. "Bizde Feminizm", "Kadınlık Haklarından Biz Ne İstiyoruz? Onlar Neyi Esirgiyorlar?" gibi yazılarla feminizm ve kadın hakları tartışmaları ön plana çıkarılmıştır. Ayrıca, çocuk eğitimi ve kadınların sosyal yaşamdaki rolleri üzerine dikkat çekici makaleler de yer almıştır. Türk Kadını, kadınların bilgilendirilmesi ve toplumda aktif roller üstlenmeleri gerektiğini vurgulayarak, dönemin kadın hareketlerine önemli katkılar sağlamıştır. Feminizmle ilgili yazılar arasında Müfide Ferit'in eserleri öne

çıkar. Ferit, toplumun yarısının kadınlardan oluştuğunu ve kadınların geri bırakılmasının toplumu felce uğratacağını belirtmiştir. Savaşların kadınların zorluklarını daha da belirginleştirdiğini vurgulayarak, eğitim sisteminin güncellenmesi gerektiğini savunmuştur (Şermet, 2019).

Dergi, kadınların eğitimi konusunda da oldukça iddialıdır. Kadınların sadece ev içinde değil, sosyal hayatta da etkin roller alabilmesi için gerekli donanımların sağlanması gerektiğini belirten yazılarla, kadınların eğitimine büyük önem verilmiştir. Bu çerçevede, kadınların hayata hazırlanış biçimleri, onların toplumsal ve bireysel gelişimlerine katkı sağlayacak şekilde düzenlenmiştir. Türk Kadını, dönemin kadın dergileri arasında özellikle kadınların sosyal ve bireysel gelişimine vurgu yaparak, eğitimli ve bilinçli kadınların toplumu nasıl dönüştürebileceğine dair güçlü mesajlar vermiştir. Feminizm ve kadın haklarının yanı sıra, toplumsal değişimde kadınların oynayabileceği roller üzerine yoğunlaşarak, kadınların hem aile içinde hem de toplumda daha etkin ve bilinçli bireyler olmalarını hedeflemiştir.

Kadın-Selanik (1908-1909)

Kadın dergisi, 26 Ekim 1908'de Selanik'te yayın hayatına başlayarak İstanbul dışında yayınlanan ilk kadın dergisi olarak tarihe geçmiştir. Toplamda 30 sayı yayımlanan bu dergi, Osmanlı ve Türk kadınlarının haklarına ve sorunlarına odaklanmış, kadınların toplumdaki yerini ve eğitim haklarını geliştirmeyi hedeflemiştir. Derginin imtiyaz sahibi Mustafa İbrahim'dir ve içerikler kadınların eğitimine, öğrenim imkanlarının artırılmasına ve sosyal konulara değinmiştir (Aydın, 2009).

Kadın dergisi, kadınlara yönelik mevzuatlar, kadın öğretmenlerin bilgisizliği, kız okullarının yetersizlikleri, kadınların toplumdaki konumları gibi konuları ele almıştır. Ayrıca kadınlara karşı yapılan saygısızlıklar, örf ve adetler, aşk ve evlilik gibi kişisel ve sosyal konulara da değinilmiştir. Mehmed Cavid'in kadınlar hakkındaki yazıları özellikle dikkat çekicidir. Cavid, çocuk eğitimi ve ev idaresinde kadınların üstlendiği önemli rolleri vurgulamış, kaliteli bir eğitim almayan çocukların okul eğitimlerinin de boşa gideceğini

iddia etmiştir. Ayrıca, kız okullarının ve yöneticilerinin yetersiz olduğunu eleştirmiş ve öğretmen eğitimi veren kurumların kalitesinin artırılması gerektiğini savunmuştur (Demiryürek, 2014).

Kadın dergisi ayrıca, öğretmen yetiştiren Darülmuallimat'ın yetersiz eğitimi ve gereken öğretmenlerin yeterince hazırlıklı olmamaları gibi sorunlara da dikkat çekmiştir. Yabancı müdireler getirilip yanlarında Türk yardımcı öğretmenlerin yetiştirilmesi gibi öneriler de gündeme gelmiştir (Demiryürek, 2014). 1911 yılında düzenlenen "Beyaz Konferanslar" serisinde Fatma Nesibe Hanım'ın konuşması, kadınların eğitiminin önemini vurgulamış ve kadınların cahil bırakılmasının yanlış olduğunu belirtmiştir. Bu konuşma, kadınların eğitimine verilen önemi ve bu alanda yapılması gereken dönüşümleri öne çıkarmıştır. Kadın dergisi, Türk ve Osmanlı kadınlarının toplumdaki yerlerini güçlendirme ve eğitim haklarını savunma amacıyla önemli bir platform olmuştur. Kadın hakları, feminizm, aile ve çocuk eğitimi gibi konuları kapsamlı bir şekilde işleyerek, dönemin kadın hareketlerine önemli katkılarda bulunmuştur (Aydın, 2009).

Kadınlık (1914)

Kadınlık dergisi, kadının toplumdaki yeri ve geleceği üzerine odaklanarak, kadın hakları, evlilik ve geniş bir edebi yelpazeyi ele alarak 1914 yılında yayın hayatına başlamıştır. İlk sayısı 8 Mart 1914'te yayımlanan dergi, 24 Mayıs 1914 tarihine kadar süren kısa ancak etkili bir yayın periyoduna sahiptir (Yıldırım ve Seyhan, 2015). Dergi, kadınların varlığını ve toplumdaki önemini savunan yazılarla dikkat çekmiş ve perşembe günleri resimli gazete olarak planlanmasına rağmen ilk sayısı bir cumartesi günü yayınlanmıştır. Dergi, yayın günlerinde değişikliklere giderek bazı sayılarını cumartesi günleri yayımlamıştır ve bu değişiklikleri okuyucularına duyurmuştur (Hilooğlu, 2016).

Kadınlık dergisi, hem kadın hem de erkek yazarları bir araya getirmiş, imtiyaz sahibi ve aynı zamanda bir yazar olan Hacı Cemal ve başyazar Nigar Cemal gibi isimlerle kadın haklarına dair güçlü bir ses olmuştur. Türvare Şükran, yayınlanan altıncı sayıdan itibaren yazı işleri müdürü olarak görev almıştır (Hilooğlu, 2016). Dergi içerik olarak toplumsal, sanatsal ve kültürel konuların yanı sıra kadınların günlük hayatında faydalı olabilecek dikiş-

nakış, yemek yapımı ve saç bakımı gibi pratik bilgileri de sunmuştur. Ayrıca, eğlenceli bilmeceler ve müzik notaları ile derginin ilgi çekici olması sağlanmıştır.

Kadınlık dergisi, kısm-ı toplumsal bölümünde kadın hakları, evlilik, annelik gibi konular başta olmak üzere Şark ve Garb kadınlarının karşılaştırmaları, feminizm ve kadın özgürlüğü gibi konulara değinmiş, bu konularda tartışmalar yürütmüş ve çözüm önerileri sunmuştur. Kısm-ı edebî bölümü ise lirik ve didaktik şiirler, hikayeler ve çeşitli edebi eserlere yer vermiştir. Derginin yayınına neden son verildiği bilinmesede, dönemin savaş koşulları ve ekonomik güçlüklerin etkili olduğu düşünülmektedir. Her sayısı 16 sayfadan oluşan Kadınlık dergisi, Osmanlı kadınlarının sesini duyuran önemli bir yayın olmuştur.

3.2.2 II. Meşrutiyet Dönemi Kadın Yazarları

II. Meşrutiyet dönemi, Osmanlı İmparatorluğu'nda kadın hareketlerinin ve kadın yazarların ön plana çıktığı bir dönemdir. 1908 ve 1918 yılları arasında, Osmanlı kadınları eğitim ve siyaset alanlarında daha aktif roller üstlenmeye başladılar. Bu dönem, aynı zamanda Osmanlı'da kadın haklarının gelişiminde bir dönüm noktası olarak kabul edilir. Bu dönemde kadınlar, eğitimli ve sosyal olarak etkin bir şekilde kendilerini ifade etme imkânı buldular. Osmanlı'da eğitim görmüş ve entelektüel birikime sahip kadınlar, kadın dergileri aracılığıyla toplumsal cinsiyet rolleri ve kadın hakları hakkında tartışmalar yürüttüler. Bu dergiler, kadın sorunlarını tartışmanın yanı sıra edebiyat, sağlık ve moda gibi konuları da kapsıyordu ve kadın yazarlar tarafından yönetiliyordu. Kadınlar ayrıca eğitim hakları için de mücadele ettiler. Bu dönemde kadınların üniversite eğitimi alması daha yaygın hale geldi ve kız çocukları için daha fazla eğitim kurumu açıldı. Kadınlar, eğitimin kadınların toplumdaki yerini güçlendireceğine ve ekonomik bağımsızlıklarını artıracağına inanıyorlardı. Siyasi alanda ise, kadınlar seçme ve seçilme hakları için kampanyalar düzenlediler. Ancak, bu haklar Cumhuriyet'in kurulmasından sonra, 1934 yılında kadınlara seçme ve seçilme hakkı verilmesiyle sonuçlandı. II. Meşrutiyet döneminde kadın hareketleri, Osmanlı kadınlarının sosyal, eğitim ve siyasi alanlardaki konumlarını iyileştirmeye yönelik önemli adımlar atmış ve bu dönemde atılan adımlar, Türkiye Cumhuriyeti'nin kurulmasıyla daha da ileri

taşınmıştır. Bu dönem, aynı zamanda kadınların toplumsal cinsiyet eşitliği mücadelesindeki ilk adımlarını simgeler ve Türk kadınının modernleşme sürecinde kritik bir rol oynamıştır.

Emine Seher Ali

Emine Seher Ali, Osmanlı İmparatorluğu'nun son dönemlerinde ve Türkiye Cumhuriyeti'nin ilk yıllarında etkin olmuş bir yazardır. Eserlerinde genellikle toplumsal sorunlara dikkat çeken ve özellikle kadınların toplumdaki yerini güçlendirmeye yönelik görüşleriyle bilinir. Aile yapısı ve cehalet gibi konularda yazdığı makalelerle döneminin önemli sorunlarına ışık tutmuştur ve bu yazıları, toplumsal cinsiyet rollerinin yeniden tanımlanmasında kritik bir rol oynamıştır.

Emine Seher Ali, yerel kitapçıları örnek alarak dikkat çekici bir tespitte bulunur. Kitapçılarda yerli malı ürünlerin bulunmaması ve tüm kırtasiye malzemelerinin Avrupa'dan ithal edilmesi, Türkiye'nin kendi yerel ürünlerine sahip çıkmadığının bir göstergesi olarak sunulur. Emine Seher Ali, yerli malına yönelik ilginin artırılmasının ülke ekonomisi için elzem olduğunu vurgular (Ali, 1913a). Ayrıca, Emine Seher Ali aile içerisinde yaşanan çatışmaları cehalete bağlar ve sürekli kavgaların olduğu bir aile yapısının kabul edilemez olduğunu belirtir. Ebeveynlerin bilgisizliği ve çocukların bu ortamdan negatif yönde etkilenmesi, sağlıklı bir aile yapısının ve dolayısıyla sağlıklı bir toplumun önündeki en büyük engellerden biri olarak gösterilir. Sokaklardaki ahlaksızlıkların aile ve toplum üzerindeki olumsuz etkilerine de değinerek, bu tür olumsuzlukların önlenmesi gerektiğini vurgular. Sokakların ahlaki düzenin bozulmasına zemin hazırladığı ve bu durumun gençlerin ne ailelerine ne de topluma faydalı bireyler olarak katkıda bulunmalarını engellediği ifade edilir (Ali, 1913b).

Fahrü’n Nisa

Fahrü'n Nisa, erken yaşta vefat eden ve Osmanlı toplumunda eğitimli ve kültürlü bir genç kız olarak bilinir. On iki yaşındayken zatürre hastalığından dolayı hayatını kaybetmiştir. Fahrü'n Nisa'nın kısa yaşamı, zekası ve terbiyesi ile çevresindeki insanlar

üzerinde derin bir iz bırakmıştır. O dönemde genç yaşta vefat eden birçok kadın gibi, Fahrü'n Nisa da eğitimli ve etkileyici kişiliğiyle dönemin sosyal dokusunda kendine özgü bir yer edinmiştir. Erken ölümü, ailesini ve tanıdıklarını derinden üzmüş, genç yaşta kaybedilmesi nedeniyle toplumda da bir matem havası oluşturmuştur. Onun hakkında daha fazla bilgiye ulaşmak zordur çünkü yaşadığı dönem ve kısa ömrü, onun hakkında detaylı kayıtların az olmasına neden olmuştur. Her ne kadar genç yaşta kaybedilmiş olsa da, onun hakkında bilinenler, dönemin kadın eğitimi ve sosyal yaşamına dair önemli ipuçları sunar (Demiryürek, 2017).

Fariha Kamran

Fariha Kamran, II. Meşrutiyet dönemi Türk edebiyatının önemli kadın yazarlarından biridir. Bu dönemde kadın yazarlar, sosyal ve kültürel değişimlerin etkisiyle yazın dünyasında daha aktif bir rol oynamışlardır. Fariha Kamran da bu hareketin öncülerinden biri olarak, kadın eğitimi ve hakları konusunda önemli eserler vermiştir. 19. yüzyılın sonlarında İstanbul'da doğan Kamran, iyi bir eğitim alarak yazın hayatına genç yaşlarda başlamıştır. Dönemin çeşitli dergi ve gazetelerinde makaleler ve hikayeler yayınlamış, özellikle kadın eğitimi ve toplumsal cinsiyet eşitliği konularına odaklanmıştır (Demiryürek, 2017).

Kamran'ın eserlerinde kadın eğitimi, sıkça işlenen bir tema olarak öne çıkar. Yazılarında, kadınların eğitilmesinin sadece bireysel değil, toplumsal kalkınma için de hayati öneme sahip olduğunu vurgulamıştır. Eğitimli kadınların hem aile içinde hem de toplumda daha etkin ve üretken bireyler olacağını savunmuş ve bu bağlamda, kadınların eğitim haklarının genişletilmesi ve daha fazla eğitim fırsatı sunulması gerektiğini dile getirmiştir. Kadın hakları ve toplumsal cinsiyet eşitliği konularında da aktif bir yazar olan Kamran, kadınların sosyal, ekonomik ve siyasi alanlarda erkeklerle eşit haklara sahip olması gerektiğini savunmuştur. Bu düşüncelerini, dönemin ilerici fikirleriyle harmanlayarak, okuyucularına güçlü ve etkili bir mesaj vermiştir (Akagündüz, 2012).

Fariha Kamran, II. Meşrutiyet döneminde kadın yazarlar arasında önemli bir yere sahiptir. Kadın eğitimi ve hakları konularında yazdığı eserlerle, dönemin sosyal ve kültürel dönüşümüne katkıda bulunmuş ve kadınların toplumdaki rolünü güçlendirmeyi hedeflemiştir. Onun yazıları, bugün bile kadın hakları ve eğitimi konusunda değerli bir kaynak olarak kabul edilmektedir. Fariha Kamran'ın yaşamı ve eserleri, II. Meşrutiyet dönemi kadın yazarlarının toplum üzerindeki etkisini anlamak için önemli bir örnek teşkil eder. Kadınların eğitimi ve hakları konusundaki öncü fikirleri, onun kaleminden dökülen satırlarda yaşamaya devam etmektedir (Fahirü'n Nisa, 1909).

Fatma Fuat

Fatma Fuat, II. Meşrutiyet döneminin önemli kadın yazarlarındandır. İstanbul'da dünyaya gelen Fuat, dönemin modern eğitim kurumlarından mezun olmuş ve edebi kariyerine erken yaşlarda adım atmıştır. Fuat'ın yazıları, özellikle kadın hakları ve eğitimi üzerine odaklanmış ve bu alanlarda dönemin önemli düşünce liderlerinden biri olmuştur. Fatma Fuat, eserlerinde kadınların eğitiminin önemini vurgulamıştır. Ona göre, kadınların eğitilmesi, toplumsal kalkınmanın temel taşlarından biridir. Kadınların sadece aile içinde değil, toplumun her kesiminde aktif ve üretken bireyler olarak yer alabilmeleri için eğitim almaları gerektiğini savunmuştur. Bu düşüncelerini, yazdığı makaleler ve hikayelerle okuyucularına aktarmış ve geniş bir kitleye ulaşmayı başarmıştır. Fuat'ın yazıları, aynı zamanda kadınların toplumsal hayatta daha fazla yer alması gerektiğini savunur. Kadınların ekonomik ve siyasi alanlarda da etkin olmaları gerektiğini dile getirerek, onların hak ve özgürlüklerinin genişletilmesi gerektiğini savunmuştur. Bu bağlamda, kadınların kendi haklarını koruyabilmeleri ve toplumsal değişim için daha aktif bir rol üstlenmeleri gerektiğini vurgulamıştır.

Fatma Fuat, yazılarında toplumsal cinsiyet eşitliğini de ele almıştır. Kadınların erkeklerle eşit haklara sahip olması gerektiğini savunan Fuat, bu düşüncelerini eserlerine ustalıkla yansıtmıştır. Dönemin sosyal ve kültürel yapısını eleştirerek, kadınların daha özgür ve eşit bir toplumda yaşamaları için mücadele etmiştir. Fuat, II. Meşrutiyet dönemi kadın yazarları arasında, cesur ve ilerici fikirleriyle öne çıkar. Kadın hakları ve eğitimi konularında

yazdığı eserlerle, dönemin toplumsal dönüşümüne önemli katkılarda bulunmuş ve kadınların toplumdaki rolünü güçlendirmeyi hedeflemiştir. Fatma Fuat'ın eserleri, günümüzde de kadın hakları ve eğitimi konularında değerli birer kaynak olmaya devam etmektedir. Onun kaleme aldığı yazılar, toplumsal cinsiyet eşitliği ve kadınların özgürleşmesi konusundaki mücadelede ilham verici olmayı sürdürmektedir (Türeyen, 2018).

Fatma Aliye

Fatma Aliye, Osmanlı İmparatorluğu'nun son dönemlerinde yetişmiş ve Avrupa kültürü ile yetişen ilk kadın yazarlar arasında yer almıştır. Yazılarıyla fikir hayatına önemli katkılarda bulunan Aliye, ılımlı bir feminizmi savunmuş ve yazdığı roman ve makalelerde kadınların sorunlarına geniş yer vermiştir (Göbenli, 2000). 1891'de yayınladığı "Kadınlar-ı İslâm" adlı eserinde, karşılıklı konuşmalar aracılığıyla Türk kadınının toplumdaki sorunlarını ele almıştır. Aliye, romanlarında çalışkan, eğitimli, yabancı dil bilen, kitap okuyan ve okuduklarını eleştirel bir gözle değerlendirebilen ideal kadın tipini yaratmıştır (Ali, 1913b).

Fatma Aliye, yazılarında kadın-erkek eşitliğini ve ayrım yapılmadan tüm bireylerin eğitilmesi gerektiğini savunmuştur. "Ta'lim ve Terbiye-i Benât-ı Osmaniye" adlı makalesinde, kadınların cahil kalmalarının sebeplerini irdelemiştir. Ona göre, İslamiyet'in ilk dönemlerinde kadınların eğitimine engel olunmamış, aksine Hz. Muhammed'in "İlim Çin'de dahi olsa alınız" sözüyle kadın-erkek ayrımı yapmadan eğitimi teşvik etmiştir. Ancak Osmanlı Devleti'nin İran ile münasebetlerinin yoğunlaşması sonucunda, Acemlerden alınan bazı adetlerin etkisiyle kadınların eğitimine dair olumsuz gelenekler yerleşmiştir (Ali, 1913b). Aliye, kadınların eğitim alarak meslek sahibi olabileceklerini ve iş hayatına atılarak kendi ayakları üzerinde durabileceklerini savunmuştur. İyi yetişmiş bir kadın olarak, kızların eğitim şekline eleştirilerde bulunmuş, Avrupa'nın tarihi ve edebiyatını bilmelerine karşın, İslam dünyasının tarihini ve edebiyatını bilmemelerini yanlış bulmuştur. Ona göre, Osmanlı toplumunun Avrupa milletleriyle ilişki kurma zorunluluğu nedeniyle batıya ait bilgileri öğrenmesi gerekliydi, ancak İslam medeniyetinin de öğrenilmesi şarttı. Osmanlı toplumuna özgü bir eğitim sisteminin eksikliğinden şikâyet eden Aliye, her milletin kendi adet ve

inançlarına uygun bir eğitim sistemine sahip olması gerektiğini vurgulamıştır. Fransız, İngiliz ve Alman mürebbiyelerle eğitilen kızların, bu milletlerin kültürünü benimsemelerini eleştirmiştir (Canbaz, 2015).

"Kadınlar-ı İslâm" eserinde, aile kurumunun sadece soyun devamını sağlamak için değil, medeniyetin temeli olduğunu belirtmiş ve aile hayatındaki kadın konumunun önemini vurgulamıştır. Kadın eğitimine ayrı bir önem verilmesi gerektiğini dile getiren Aliye, bu görüşlerini eserinde detaylı bir şekilde işlemiştir (Toska, 1998). Fatma Aliye'nin kadınlara dair fikirleri, onun eserlerinde açıkça görülmektedir. İslam Öncesi Türk Tarihi'nde kadınların erkekler gibi ata bindiği, savaşlara katıldığı hatırlatılarak, kadın hareketinin Orta Asya ve Turan etrafında da önemli bir yere sahip olduğu belirtilmiştir. Aliye'nin eserleri, kadın hakları ve eğitimi konularında hala değerli birer kaynak olarak kabul edilmekte ve toplumsal cinsiyet eşitliği mücadelesinde ilham verici bir rol oynamaktadır (Uluköse, 2013).

Halide Edip (Adıvar)

Halide Edib, Avrupalıların oryantalist bakış açısını eleştirerek, Türk kadını hakkındaki ahlaksal söylemin yanlışlığına karşı çıkmıştır. Birkaç kadının takındığı tavır nedeniyle Türk kadınlarının tamamının olumsuzlanmasının yanlış olduğunu vurgulamış ve her milletin kendine has ahlaksızlıklarının bulunduğunu hatırlatmıştır. Edib, "Hâlbuki çocuklarını beslemek için her türlü sıkıntı ve sefalet içinde namuslu bir mesai ile çalışan, sokakları süpürmeye bile tenezzül eden Türk idaresinin gerisinde bir omzunda çocuğu, öteki omzunda askeri günlerce yürüyen Türkün hayatının tarlada, evde, ticarette idame için sessiz çalışan azim Türk kadını kitlesi karşısında küçük bir azınlığın ne mana ifade eder" diyerek, bu azınlığın büyük kadın kitlesi karşısında bir anlam ifade etmediğini belirtmiştir (Erdal, 2008).

Gelişen Türk kadınının erkeğinin yanında muharebeye katılması, tarlada ya da fabrikada çalışması Avrupa'da yeni Türkiye hakkında tehditkâr bir his uyandırmış ve Batılıların kafalarındaki kadın imajının farklılaşmasına yol açmıştır. "Müslüman Türk'ün anane ve zihniyetini kaybetmeksizin medeni ve bütün millet hayatıyla mesul ve hayatıyla vazifedar bir Müslüman kadını kitlesi meydana atması, tabiî İslam ve Türk aleyhindeki bu

bilge münferid delil kökünden sarsmıştır" ifadesiyle, Batılıların önyargılarının temelinden sarsıldığını dile getirmiştir (Erdal, 2008).

Halide Edib, 29 Eylül 1332 tarihinde Türk Yurdu'nda yayımladığı bir makalesinde, kız mekteplerinde okutulan derslerin durumunu incelemiştir. Bilginin yayılması için öncelikle onun üretilmesi ve daha sonra kullanılması gerektiği bir ortamda, derslerin niteliğine dikkat edilmesi ve ihtiyaçlara uygun hale getirilmesi şarttır. Edib'in raporuna göre, hesap dersi önceki yıllara göre mekteplerde daha yaygın olarak okutulmaktadır. Ancak hendese dersinde yabancı kuralların ezberletilmesi devam etmekte ve kalifiye eleman yokluğu hala mevcuttur. Geçen seneye göre, Türkçe mekteplerde daha iyi öğretilmektedir, ancak alfabenin öğretimi hala yavaştır. Eşya dersleri diğer derslerle karşılaştırıldığında iyi durumda olmasına rağmen, belli kalıpların ezberletilmesinin ötesine geçememektedir. Bu dersin daha pratik hale getirilmesi ve içeriğinin yoğun olmasına rağmen öğrettiği şeylerin artırılması gerekmektedir. Bir iki mektep haricinde tarih dersi genelde okutulmamıştır. Zaten buralarda da tarih okutulmaktan çok ezberletilmektedir. Coğrafya ise yazılan yeni kitaplar sayesinde görünür hale gelmiştir (Önertoy, 2011).

Bu yazılarında Halide Edib, eğitim sisteminin mevcut durumunu eleştirerek, reformlara duyulan ihtiyacı açıkça ortaya koymuştur. Türk kadınının eğitim alarak toplumsal hayatta daha etkin bir rol üstlenmesi gerektiğini savunan Edib, bu düşüncelerini çeşitli makaleler ve raporlar aracılığıyla kamuoyuna aktarmıştır. Bu şekilde, eğitim sisteminde yapılması gereken değişikliklere dikkat çekmiş ve bu konudaki fikirlerini yaygınlaştırmıştır.

Mükerrem Belkıs

Mükkerem Belkıs, güçlü bir kaleme sahip olmasının yanı sıra iyi bir pedagog kimliğiyle de tanınmaktadır. Yazılarında çocuk terbiyesi üzerine geniş kapsamlı bilgiler veren Belkıs, ebeveynlerin çocuk yetiştirirken dikkat etmeleri gereken konuları sebep ve sonuçlarıyla açıklamıştır. Onun bu alandaki derin bilgisi ve etkili anlatımı, okurlarının sık sık kendisine başvurmasına neden olmuştur. Örneğin, Nebahat imzasıyla Belkıs'a yazılan ve

dergide yayınlanan bir mektupta, Mükkerem Belkıs "cevval bir kalem" olarak nitelendirilmiştir (Tunç, 2013).

Mükkerem Belkıs, kızlar için bir dârüşşafakanın acil bir ihtiyaç olduğunu savunmuştur. Ona göre, hızla harekete geçilmeli ve hem ülke içindeki hem de dışındaki Müslümanlara başvurularak birden fazla İnas Dârüşşafakası açılmalıdır. Belkıs, Dârüşşafaka'nın başarılarını bu yeni kurumlarda da görmeyi hedeflemiştir. Toplumsal yeniliklerin sağlanamaması durumunda ise mahvolmanın kaçınılmaz olduğuna inanmış ve bu görüşünü, "Milletimizin ilerleme ve teâlisini istiyorsak, mutlaka yenileşmeliyiz. Eğer o eski âdetin, kuvvenin altında daha uzun zaman yaşarsak, mahvımız muhakkaktır" diyerek ifade etmiştir. Belkıs, toplumsal yapının her yönüyle "toplumsal dönüşüm"e sahne olması gerektiğini vurgulamıştır (Gülcü ve Tunç, 2012).

Evlilik konusunda da yenilikçi görüşlere sahip olan Mükkerem Belkıs, görücülük usulünü eleştirmiştir. Ona göre, görücülük cinsiyet ayrımının bir göstergesi ve sağlıksız evliliklerin başlangıcıdır. Tarafların birbirini tanımadan evlenmemesi gerektiğini savunmuş ve bunun sağlanabilmesi için kadınlar ile erkeklerin doğrudan ilişki kurabilmelerinin gerekliliğini vurgulamıştır. Ancak bunun başarılı olmasının yolunun eğitimden geçtiğini belirtmiştir. Gençler sağlam terbiyeden geçirilerek bu işin bilincine ve ahlakına varabilirlerdi. Hatta evliliğin asıl amacının okullarda "izdivaç dersleri" olarak okutulup anlatılması gerektiğini, böylece sağlam ve mutlu aileler kurularak, sağlam ve mutlu bir millet oluşturulabileceğini savunmuştur (Gülcü ve Tunç, 2012).

Mükkerem Belkıs, evliliğin zorunluluklarından biri olan çeyiz uygulamasını da eleştirmiştir. Bu uygulamanın statü göstergesi olmasının yanı sıra, aileye maddi olarak yük olmaktan başka bir işe yaramadığını ve anne babaların felaketine dahi yol açabileceğini belirtmiştir. Onun bu konudaki görüşleri, toplumsal yapının ve evlilik kurumunun daha sağlıklı bir şekilde yeniden şekillendirilmesi gerektiğini ortaya koymaktadır (Gülcü ve Tunç, 2012). Mükkerem Belkıs'ın yazıları, eğitim ve toplumsal dönüşüm konusundaki yenilikçi

ve eleştirel yaklaşımıyla dikkat çeker. Onun kaleme aldığı eserler, dönemin sosyal yapısını ve kadınların bu yapı içindeki rolünü anlamak açısından büyük önem taşır. Bu eserler, günümüzde de toplumsal cinsiyet eşitliği ve eğitim konularında değerli birer kaynak olmaya devam etmektedir.

Şukufe Nihal

Şükûfe Nihal, 1896-1973 yılları arasında yaşamış ve edebiyat dünyasında önemli izler bırakmış bir yazardır. 1912 yılında Mithat Sadullah Sander ile evlenmiş ve 1919'da İstanbul Üniversitesi Edebiyat Fakültesi Coğrafya bölümünü bitirerek Darülfünun'dan mezun olmuştur. İstanbul'daki çeşitli liselerde edebiyat ve coğrafya öğretmenliği yapmış, Sultanahmet Mitingi'nde Halide Edib'in yanında durarak önemli bir toplumsal olayda yer almıştır. 1924 yılında sosyal yaşama katılan Türk Kadınlar Birliği'nin kurucularından biri olmuş ve 1953 yılına kadar İstanbul'un çeşitli okullarında öğretmenlik yaparak bu tarihte emekli olmuştur.

Şükûfe Nihal, edebi kariyerine ilk şiir kitabı "Yıldızlar ve Gölgeler" (1919) ile başlamış ve ardından "Hüyen Rüzgârları" (1928), "Gayya" (1930), "Su" (1933), "Şile Yolları" (1935), "Sabah Kuşları" (1943), "Yerden Göğe" (1960) gibi eserlerini yayınlamıştır. Ayrıca, Birinci Dünya Savaşı'nı konu alan romanlar yazmış; "Renksiz Istırap" (1928), "Yakut Kayalar" (1931), "Çöl Güneşi" (1933), "Yalnız Dönüyorum", "Domaniç Dağlarının Yolcusu" (1946), "Çölde Sabah Oluyor" (1951) gibi önemli eserlere imza atmıştır. Tek hikâye kitabı "Tevekkülün Cezası" (1931) ve "Finlandiya" (1935) adlı gezi kitabı da bulunmaktadır (Akagündüz, 2012).

Belkıs Şevket

Belkıs Şevket Hanım'ın hikayesi, Osmanlı İmparatorluğu'ndaki kadınların toplumsal rollerinde büyük bir dönüşümü simgeler. Belkıs Hanım, ilk Türk kadın pilot olarak tarihe

geçmiştir ve bu başarısı, dönemin kadın dergisi "Kadınlar Dünyası"nda geniş bir şekilde yer bulmuştur (Türeyen, 2018). Belkıs Şevket Hanım, Osmanlı ordusuna hediye edilen ve "Osmanlı" adı verilen ilk uçakla uçuş yapmıştır. Bu uçak, ayrıca savaşta ilk kurşunu yiyen uçak olarak da bilinir. Belkıs Hanım'ın bu cesur adımı, sadece kendi başarısı değil, aynı zamanda bütün Osmanlı kadınlarının cesaret ve azminin bir sembolü olarak görülmüştür. Bu başarısıyla kadınların her alanda aynı cesareti göstermeleri gerektiği vurgulanmıştır. Belkıs Şevket Hanım, uçağa binmek için havayolu şirketine başvurmuş, ancak başvurusu kadın olduğu için reddedilmiştir. Bunun üzerine, Türk kadınının bilim ve teknoloji alanında geri kalmadığını göstermek amacıyla pilot eğitmeni Fethi Bey ile birlikte uçuş gerçekleştirmiştir. Bu olay, Osmanlı toplumunda kadının rolü ve statüsünde önemli bir değişimin habercisidir (Yürüt, 2017).

Mükerrem Belkıs Hanım'ın yazısında, Belkıs Şevket Hanım'ın cesareti ve girişimciliği övülmekte ve bu olayın, Osmanlı kadınlarının insan olma yolunda attığı büyük bir adım olarak görülmesi gerektiği vurgulanmaktadır. Mükerrem Belkıs Hanım, kadınların toplumda erkeklerle eşit haklara sahip olmaları ve insan olarak tam anlamıyla kabul edilmeleri gerektiğini belirtmektedir (Belkıs, 1923). Belkıs Şevket Hanım'ın uçuşu, kadınların toplumsal ve bilimsel alanlardaki başarılarını ve katkılarını görünür kılmak için önemli bir örnek teşkil etmektedir. Kadınlar, bu cesaret ve girişimcilik ruhuyla toplumsal hayatta daha fazla yer almalı ve erkeklerle eşit şartlarda çalışmalıdır. Bu tür başarılar, sadece bireysel değil, tüm kadınların toplumsal özgürlüğü ve ilerlemesi açısından büyük önem taşımaktadır. Belkıs Şevket Hanım'ın hayatı, Osmanlı İmparatorluğu'nun son dönemlerinde kadınların eğitim ve toplumsal rollerindeki dönüşümün bir yansımasıdır. İlk uçuşunu gerçekleştirdiğinde, Osmanlı kadınlarının modernleşme sürecine katkı sağlamış ve diğer kadınlara ilham kaynağı olmuştur. Onun hikayesi, cesaretin ve kararlılığın sembolü olarak günümüzde de değerini korumaktadır.

3.3 II. Meşrutiyet Dönemi Dergilerinin Kadınlarla İlgili Gündemleri

II. Meşrutiyet döneminde, İttihat ve Terakki yönetimi kadınların toplumsal hayata entegrasyonuna büyük bir önem atfetmiştir. Bu dönemde Jön Türkler, kadın konusunu

ülkenin ekonomik ve kültürel kalkınmasının önemli bir parçası olarak değerlendirmişlerdir. Bu bakış açısı, dönemin aydınları ve yazarları arasında geniş çapta benimsenmiş ve tartışılmıştır. Nitekim, bu dönemde kadın meseleleri üzerine yazı yazmayan veya fikir üretmeyen bir aydın ya da yazara rastlamak neredeyse imkânsızdır. Bu dönemde kadınların toplumsal hayata katılımı, ülkenin genel gelişiminin bir göstergesi olarak kabul edilmiştir.

3.3.1 Kadın Eğitimi

Osmanlı kadınları, Avrupa'daki hemcinslerine kıyasla eğitimsiz olarak değerlendirilmekteydi. "Eğitimsiz, bilgisiz bir zihnin alacağı kararlar ne kadar isabetli olabilir?" sorusu etrafında, bilgi eksikliği nedeniyle Türk kadınları eleştiriliyordu. Bilim ve fen, insan zihnini süsleyen ve ona değer katan unsurlar olarak görülüyordu. Dönemin aydınlarına göre, bu değerlere en çok Osmanlı'da yaşayan kadınlar ihtiyaç duymaktaydı. Kadınlarımızın düşünsel olarak yükselmesi, kendilerini hurafelerden ve cehaletten kurtarmaları ancak eğitim ile mümkün olabilirdi. Erkekler ise kadınlara göre daha avantajlıydı. Erkek toplumu olarak nitelendirilen bu sosyal yapıda, erkeklerin kendilerini yetiştirmeleri için gereken tüm olanaklar onlara sunulmuştu ve bu nedenle erkekler daha iyi yetişme şansına sahip olmuşlardı (Mazlum, 1914).

Meşrutiyet dönemi kadın dergilerinde, bir milletin ilerlemesi ve medenileşmesinin, o milletin bilgi seviyesinin artması ve kadınların toplum içindeki mevkilerinin yükseltilmesiyle mümkün olabileceği fikri yaygındı. Kadınları ortak bir fikir etrafında toplamak, onları iyi bir anne olarak yetiştirmek, bilgili ve kültürlü bireyler olarak toplumda yer almalarını sağlamak gerektiği sıkça vurgulanmaktaydı. Bu amaca yönelik bilgiler yayınlanarak, kadınlar aydınlatılmaya çalışılmıştı. Kadının varlığı önemseniyordu; çünkü "kadınlar, terbiye ve ahlâk üzerine olan etkileri nedeniyle insan ruhunun kaynaklarıdır" deniliyordu (Çiftçi ve Avcı, 2018).

Aziz Haydar'ın "Bizde Kız Evlâtlarının Tahsili" adlı yazısı, toplumdaki kız eğitiminin durumunu açık bir şekilde gözler önüne sermektedir. Haydar, kızların 12 yaşına geldiklerinde okullardan alınmalarını eleştirmekte ve bu durumun sorumluluğunu hem

anneye hem de babaya yüklemektedir. Ancak, babaların bu konuda daha büyük bir suçluluğu olduğunu belirtir, çünkü babalar eğitim fırsatlarından daha fazla yararlanmış ve daha açık bir zihne sahiptirler. Buna rağmen, kızların eğitiminin yarıda kesilmesi ve yalnızca Kuran okumayı ve birkaç temel bilgiyi öğrenmelerinin ardından eve kapatılmaları, toplumsal uyumsuzluğun ana nedenlerinden biri olarak görülmektedir. Oysa, dikiş-nakış, ev yönetimi ve hijyen gibi derslerin kızlar tarafından daha ileriki yaşlarda anlaşılması gerektiği vurgulanmaktadır (Haydar, 1913).

Devletin ve toplumun içindeki siyasi, ekonomik ve ideolojik istikrarsızlık, atılan adımların yeterliliğini belirlemiştir. II. Meşrutiyet dönemi, uzun soluklu savaşlar, ideolojik karışıklıklar ve ekonomik çöküşlerin yaşandığı bir dönemdir. Bu dönemde yeni eğitim kurumları açmak ve özellikle bu kurumları kadınlar için yaygınlaştırmak, dönemin basınında da tartışılan bir zorluk olmuştur (Haydar, 1913).

Necmeddin Sadık'a göre, okullarda kızlara iyi bir anne ve eş olabilmeleri için gerekli olan beceriler öğretilmelidir. Ancak mevcut müfredatlar bu amacı gerçekleştirecek nitelikte değildir. Sadık, kız çocuklarına yönelik eğitim programlarının ev yönetimi ve terbiyesi üzerine yoğunlaşması gerektiğini savunmuştur (Çiftçi ve Avcı, 2018). Şu görüşleri ileri sürmüştür: "Şimdi en çok ihmâl ettiğimiz şeylerden biri kızlarımızdır. Cehâlet devrinde kızlarımıza mektep kapılarını kapatmışken, onlar hiç olmazsa iyi bir ev kadını olarak kalabilmişler ve yuvalarını memnuniyetle yönetmişlerdir. Şimdi okullar açtık, fakat kız çocuklarına ne öğreteceğimizi bilemeden açtık. Nasıl kadınlara ihtiyacımız var diye düşündük. Aceleyle yabancı programlardan tercüme edilmiş programlara göstermelik olarak çocuk terbiyesi, dikiş, yemek pişirme gibi dersler ekledik. Kız okullarımızda en az okunan, hem öğretmenlerin hem de öğrencilerin en az önem verdiği derslerin bunlar olduğunu bildiğimiz halde, yarının annelerine erkek okullarındaki gibi ağır ve hazmı zor dersler okutuyoruz."

Kadın eğitimi konusunda bir diğer önemli konu ise kitaplardır. Atiye Minnetkar'a göre, sadece ders kitaplarında değil, genel kültür kitaplarında da sorunlar bulunmaktadır.

Gereksiz yere basılmış kitaplar, gazeteler ve dergiler Beyazıt Meydanı'nda yakılsa büyük bir dağ oluşurdu. Sağlık için yazılan kitapların bir kısmı muğlak ifadelerle doludur ve bir kısmı da alanında uzman olmayan kişiler tarafından yazılmıştır. Anadolu'nun ekonomik koşulları göz önüne alındığında, bu durumun vahameti daha da belirginleşmektedir. Çoğunluğu çiftçilikle uğraşan köylülerden oluşan Anadolu'da, çiftçilik hakkında yazılmış içeriği zengin kitaplar bulunmamaktadır. Neden dikiş makineleriyle birlikte iğnelerin nasıl yapıldığını, kibritin nasıl imal edildiğini anlatan kitaplarımız yoktur? Ya da Maarif Nezareti, ders kitabı sıkıntısını gidermek için bir yarışma düzenleyip ders kitapları yazdırmamaktadır.

Bu metinde, Aziz Haydar ve Necmeddin Sadık'ın kız eğitimi konusundaki görüşleri ve önerileri ele alınmış, ayrıca Atiye Minnetkar'ın kitaplarla ilgili eleştirilerine yer verilmiştir. Toplumda kızların eğitimi konusunda yapılan eleştiriler ve öneriler, II. Meşrutiyet döneminin sosyal ve kültürel yapısını anlamak açısından önemli ipuçları sunmaktadır.

3.3.2 Kadınlara Öğrenim İmkânının Tanınması

Meşrutiyet dönemiyle birlikte, Osmanlı'da kız okulları yenilenme sürecine girmiş, İstanbul'da büyük bir kız lisesi oluşturulmaya çalışılmıştır. Ancak, iç ve dış sorunlar bu sürecin yavaşlamasına neden olmuştur. Balkan Savaşı'nın ardından, kız okulları gerçek bir dönüşüm geçirmiştir. İbtidaiye mektepleri, kızlara özgü dersleri de içermiş ve kızlara özel numune okulları kurulmuştur. Her yerde yeni kız okulları açılmaya başlanmış, hatta daha önce karma eğitim verilen köylerde bile kız okulları açılmıştır (Akagündüz, 2012).

Kadınları cehalet ve felaketin korkunç etkilerinden kurtarmak için ilk adımı atan İstanbul Vilayeti Maarif Müdürlüğü'nü, Cemiyet-i Tedrisiye-i İslamiye heyeti takip etmiştir. Bu fedakarlıkları alkışlamak ve minnetle anmak gerekmektedir. Çünkü bu girişimler, kadınları cehalet ve taassubun baskısından koruyacak güçlü kalelerdir. İstanbul Maarif Müdürlüğü, Avrupa'dan yetenekli müdire ve öğretmenler getirerek, ciddi ve esaslı bir programla donatılmış bir kız sanayi mektebi açmıştır. Cemiyet-i Tedrisiye-i İslamiye heyeti

de yetim ve öksüz kızları eğitim ve terbiyeden yararlandırmak amacıyla bir kız darüşşafakası kurmayı amaçlamıştır.

3.3.3 Mekteplerde Kıyafet

II. Meşrutiyet dönemi, Osmanlı İmparatorluğu'nda toplumsal ve eğitimsel dönüşümlerin hız kazandığı bir dönemdir. Bu dönemde, kız okullarındaki kıyafetler üzerine yapılan tartışmalar ve getirilen düzenlemeler, dönemin toplumsal normlarını ve eğitim anlayışını yansıtmaktadır. Kız öğrencilerin kıyafetlerinde sadelik ve ciddiyet ön planda tutulmuş, aşırı süslenme ve makyaj gibi unsurlar eleştirilmiştir. Genç kızların, hayatın sıradan zevklerinden uzak, ateşli bir istek ve yüce bir heyecanla ilme yönelmeleri beklenmiştir. Sadelik, alçakgönüllülük ve ahlaki değerler, eğitimli bir genç kızın en önemli özellikleri olarak vurgulanmıştır. Kız öğrencilerin kıyafetlerinde sadelik ve doğal güzellik ön planda tutulmuş, aşırı makyaj ve gösterişli kıyafetler uygun görülmemiştir.

Öğrencilerin makyaj yapmaları, gözlerine sürme çekmeleri ve gösterişli kıyafetler giymeleri, ciddi bir amaç peşinde koşan birinden beklenmeyen davranışlar olarak değerlendirilmiştir. Fazla süslenme, cehalet ve zekâ eksikliği olarak görülmüş ve ciddi, alim ve düşünceli genç kızların bu tür şeylerden uzak durması gerektiği vurgulanmıştır. Kıyafetlerin sadeliği, kız öğrencilerin eğitimine ve ahlaki değerlerine uygun şekilde olması gerektiği belirtilmiştir. Kız öğrencilerin kıyafetlerine gösterilen bu özen, onların eğitimli ve saygın bireyler olarak topluma kazandırılmasını amaçlamıştır. Eğitimli bir genç kızın, fazilet ve bilgeliğin yüce tahtına çıkması gerektiği, bu nedenle maddi güzelliklerden ziyade manevi değerlere önem vermesi gerektiği savunulmuştur.

3.3.4 Sosyal Hayat

II. Meşrutiyet dönemi, Osmanlı İmparatorluğu'nda toplumsal ve kültürel dönüşümlerin hızlandığı bir dönem olarak öne çıkmaktadır. Bu dönemde, kadınların sosyal hayata katılımı ve eğlence anlayışları üzerine çeşitli tartışmalar yaşanmış ve belirli

düzenlemeler getirilmiştir. Kadınların sosyal hayata daha aktif katılmalarını sağlamak amacıyla uygun eğlence seçeneklerinin sunulması gerektiği vurgulanmıştır.

Kadınlar, kendilerine uygun eğlence seçenekleri bulamadıkları için çeşitli zorluklarla karşı karşıya kalmıştır. Her türlü sosyal etkinlik onlar için eğlence zemini oluştursa da, bu rastgele, düzensiz ve kontrolsüz eğlenceler, kadınların sosyal hayatında zararlı etkiler yaratmıştır. Bu dönemde, kadınların parklar ve çayırlar gibi yerlerde gezmeleri ve erkeklerin laubali sözlerine maruz kalmaları o dönemde hoş karşılanmamıştır. Özellikle bazı kadınların Ramazan gecelerinde Şehzadebaşı ve Üsküdar gibi semtlerde erkeklerle eğlenmek için buluşmaları, toplumsal tepkilere neden olmuştur. Eski dönemlerde yaşlı bir kadının eşlik ettiği genç kadınlar, II. Meşrutiyet döneminde tek başlarına sokağa çıkmakta ve bu durum, zamanın muhafazakarları tarafından ahlaki sorunlara yol açtığını düşünmüştür. Yüksek ve zengin tabakaya mensup kadınlar da bu tartışmaların dışında kalmamıştır. Ada'daki köşklerde kadın ve erkeklerin birlikte eğlenmeleri, içki ve kumar masalarının kurulması gibi durumlar, ahlaki bozulmanın hızlandığını düşünmüşler.

Kadınlar için uygun zevk ve eğlence türlerinin belirlenmesi zorunlu hale gelmiştir. Mevcut eğlence biçimleri, ahlaki değerleri hızla bozucu ve tehlikeli niteliktedir. Sokakta bir kadının bir erkekle görüşmesi ve birlikte eğlenmeleri yaygınlaşmış ve bu durum, aile içi eğlencelerin, gezintilerin ve ziyaretlerin önemini artırmıştır. Kadınların aileleriyle birlikte sosyal etkinliklere katılması ve ahlaki değerlerini koruması gerektiği vurgulanmıştır. Taksim veya benzeri bir bahçede ailece dondurma yemek ve temiz bir müzik dinlemek gibi etkinlikler, kadınlar için uygun eğlence seçenekleri olarak önerilmiştir.

Kadınlar için en uygun eğlence türünün aile içinde bulunması gerektiği savunulmuştur. Bu anlayış, Osmanlı toplumunda kadınların sosyal hayatta daha aktif ve saygın bir yer edinmelerine katkıda bulunmuştur. Kadınların ahlaki değerlerini koruyarak sosyal hayata katılmaları, toplumsal gelişim ve modernleşme sürecinde önemli bir rol oynamıştır. II. Meşrutiyet dönemi, kadınların sosyal hayata katılımı ve eğlence anlayışlarının yeniden şekillendiği bir dönem olarak Osmanlı toplumunda önemli bir yere sahiptir. Bu dönemde yaşanan tartışmalar ve getirilen düzenlemeler, kadınların toplumsal hayatta daha

etkin ve saygın bir rol üstlenmelerini sağlamış, böylece Osmanlı toplumunun modernleşme sürecine katkıda bulunmuştur (Muhlise, 1914).

3.3.5 Kadınların Çalışması

II. Meşrutiyet dönemi, Osmanlı Devleti'nin en zorlu günlerinden biridir. Bu dönemde herkese önemli görevler düşmekteydi. Kadın yazarlar, nasihat etmekten geri durmuyor, kadınlara çalışmaları ve kendilerini geliştirmeleri gerektiğini öğütlüyorlardı. Onlara göre, vatanın geleceği kadınların ellerindeydi ve bu geleceğin güçlü ve parlak temeller üzerine inşa edilmesi, yetişecek genç nesillere milliyet hissini, vatan sevgisini aşılamakla mümkündü. Bu çocukları yetiştirecek anneler ise eğitim seviyesi düşük, cahil kadınlar değil; aksine dönemin gelişmelerini takip eden, bilgili ve aydın kadınlar olmalıydı (Erdal, 2008).

Kadınların eğitimine yeterince önem verilmediği, biraz okuma yazma bilen kadınlar için bunun yeterli olduğu düşünülmekteydi. Kadınlara sanayi gibi konularda eğitim verilmemekte ve bu nedenle kadınlar geçimlerini sağlamak için daima bir erkeğe bağımlı hale gelmekteydiler. Avrupa'nın ilerlemesinin sebeplerinden biri, kadın ve erkeğin sürekli birlikte çalışmalarıydı. Osmanlı toplumunda ise kadınlar, eğitimlerini tamamlayamadıkları gibi bir sanat da öğrenememekte, bu nedenle ne iyi bir anne ne de iyi bir ev kadını olabilmekteydi. İyi bir anne olabilmek için çocuğunu sağlık kurallarına uygun şekilde büyütmek, ona küçük yaşta vatan sevgisini ve milli duyguları aşılamak ve bu şekilde vatana sağlıklı, zeki bireyler kazandırmak gerekliydi. İyi bir ev kadını olabilmek için ise evin masraflarını idare etmek, dikiş ve yemek yapmak gibi konularda bilgi sahibi olmak gereklidir. Bunlar ise eğitim almadan mümkün değildir (Karagöz ve Şanal, 2015).

Kadın eğitimi, kadın mesleği gibi konuların yanı sıra, kadının sağlığı, estetik ihtiyaçları, nesli devam ettirme gereklilikleri ve ahlaki değerleri de önemlidir. Kadın, mensup olduğu topluluk içinde ve zayıflıklarının, toplumsal konumunun ve kadınlık özelliklerinin korunup savunulduğu bir hayat kuramaz. Bunu yapacak olan ise yalnızca toplumsal bir teşkilattır. Bu teşkilat eksik kalırsa, ahlak buhranlardan buhranlara sürüklenir.

Devrim, eski hayatı yıkıp yeni bir hayat ve meslekler yaratmak zorundadır. Kadın sorununa ancak bu şekilde çözüm bulunabilir.

Kadının dahil olduğu mesleğin hayatını ahlaki hale getirmekle beraber, kadının giremeyeceği bilimsel, sanatsal ve ahlaki çevreleri de çoğaltmak gereklidir. Çünkü bir yandan kadını hayata çağırırken, diğer yandan bu hayatın çevrelerini yasaklamak, ahlaki çöküntüye yol açar. Bugün kadının girebileceği yegâne çevre meslektir. Ancak bütün kadınlar meslek sahibi olmadığı gibi, bütün meslekler de mutlaka ahlaki değildir. Bugün meslek dışında kadına açık olan yegane çevre sokaklardır. Kadının üniversiteye kabulü yeni ve sınırlı bir gelişmedir. Bilim, sanat, hukuk ve toplumsal toplantılar kadına yasaktır.

Bu perspektif, II. Meşrutiyet dönemi kadınlarının rollerini daha kapsamlı bir reform ve kadınların sosyal ve mesleki yaşamın tüm alanlarına entegrasyonu ile vurgulamakta ve toplumsal dengenin ve etik gelişimin önemini ortaya koymaktadır.

3.3.6 Terbiye ve Ahlak

Hacı Cemal, kadınların eğitimi konusunu onların iyi bir anne ve eş olma rolleri üzerinden değerlendirmiştir. Ona göre, kadınlar çocuklarını yetiştirmek, ev ekonomisini yönetmek ve ailenin sosyal ilişkilerini sağlıklı bir şekilde kurmak için eğitilmelidir. "Kadınsız bir hayat, aysız bir gece kadar karanlıktır. Bu ilkeler çerçevesinde yaşayan kadınlar her daim mutlu ve ileride olacaklardır. Kadın terbiyesi, annenin çocuklarına vereceği temel eğitimdir ve insanlığın geleceği buna bağlıdır. Terbiyesiz bir kadının doğuracağı çocuklar, toplum için faydalı olamaz. Bu nedenle her şeyden önce kadının ilerleme ve eğitim kurallarını kabul etmesi gerekmektedir. Kadın, medeniyetin ve mutluluğun ölçütüdür. Cahil ve toplumsal bir konuma sahip olmayan kadınların mensup olduğu milletler de mutlu olamaz." (Yıldırım ve Seyhan, 2015).

Fatma Aliye, kadın eğitimi konusunda dönemin sorunlarını dile getirmiş ve geleneksel eğitim ile modern eğitimi karşılaştırmıştır. Ona göre, kadın eğitiminde önemli

olan "güzel terbiye"nin varlığıdır ve bu terbiyenin hem geleneksel hem de modern eğitimde yer alması gerekmektedir. Ayrıca kadınların okuma yazma ve yabancı dil öğrenimini önemli bulmuş ve yabancı kültürle yetişip kendi kültürüne yabancı kalmamaları gerektiğini savunmuştur. II. Meşrutiyet Dönemi'nde kadın yazarlar, kadınların eğitimine yönelik milli kitapların olmamasını veya var olanların gayr-ı ahlaki ve milli olmamasını önemli bir eksiklik olarak dile getirmişlerdir. Emine Seher Ali, kadın ve kızlara yönelik ahlak bozucu dedikodulardan bahsetmiş ve bu durumu önlemek için kadınlara uygun kitapların olmadığını, kızların ahlak bozucu kitapları gizlice okuduklarını eleştirmiştir. Bu durumu önlemek için milletin kültür ve geleneklerine uygun kitapların yazılmasını ve yayınlanmasını şiddetle önermiştir. Atiye Minnetkar da Emine Seher Ali gibi bu konunun önemine dikkat çekmiş ve "Bizde ne kitap var ne okul var, ne okuyacak var, ne de okutulacak var. Meşrutiyetimizin altıncı yılına girdik. Eğitimde nazırlar değişti, müfettişler değişti, müdürler, müdireler değişti ama okullarda çocukların okuyacakları kitaplar için bir çalışma yapılmadı. Var olan kitaplar ise gençlerin ve kızların beyinlerini ve ahlaklarını zehirleyici niteliktedir." şeklinde görüşlerini paylaşmıştır. Rafia Rıfat Hanım ise bu gayr-ı ahlaki romanların okunmasının suçlusunun ne hükümet ne de kitapçılar olduğunu, asıl suçlunun millet olduğunu belirtmiştir. Romanlara olan rağbetin önüne geçilmesi için ahlaki, edebi ve bilimsel kitaplara önem verilmesi gerektiğini, aksi takdirde gayr-ı ahlaki romanların okunma oranının artacağını vurgulamıştır (Karagöz ve Şanal, 2015).

3.3.7 Kız Okullarının Yetersizliği

Kadınların bilgisizliğinin temel nedenlerinden biri, yeterli sayıda okulun bulunmaması ve kadınlara uygun derslerin verilmemesidir. Ülke genelinde eğitimin yaygınlaştırılması ve hızlı bir şekilde eğitime başlanması elzemdir. Kadınlar eğitim hakkından mahrum bırakılmamalı, her ilde komisyonlar kurularak yardımlar toplanmalıdır. Bu şekilde eğitim kurumlarının yaygınlaştırılması sağlanmalıdır.

Zamanın yazarlarından Nazife Mehmet Ali, toplumun içinde bulunduğu yoksunluk ve mahrumiyetlere rağmen tek bir şeye ihtiyaç duyduğunu vurgular: eğitim. Yazısında, eğitimin öneminin yeterince anlaşılmadığını, büyük düşünürlerin bile eğitimin değerini ve

gerekliliğini takdir edemediklerini belirtir. Anadolu'nun ve başkentin eğitim kurumlarındaki yetersizlikleri ele alır ve bu durumun milletin refah ve saadete ulaşmasına engel olduğunu savunur. Avrupalıların, özellikle Almanların, bugünkü gelişmişlik düzeylerine eğitime verdikleri önem sayesinde ulaştıklarını örnek gösterir. Eğitimin başarıya ulaşmasının, çiftçinin tarlasında daha fazla çalışarak daha fazla ürün elde etmesine benzemediğini, hükümetin daha fazla hizmet ve çabasına ihtiyaç olduğunu vurgular. Son olarak, milletin bu ihtiyaç için her türlü fedakarlığı yapmaktan çekinmeyeceğini ifade eder (Karagöz ve Şanal, 2015).

Zamanın yazarlarından Atiye Minnetkar, savaş döneminde okulların hastaneye dönüştürülmesinin kaçınılmaz olduğunu, ancak savaş sona erdiğinde okullarda yeni sorunların başladığını vurgular. İmtihanların yaklaşmasıyla birlikte öğrencilerin büyük bir çaba içine girdiğini, ancak toplum olarak biraz baskı görmedikçe çalışmanın akla bile gelmediğini belirtir. Minnetkar, savaş başladığında birçok okulun hastaneye dönüştürüldüğünü, yaralıların ve sağlık çalışanlarının buralarda hizmet verdiğini anlatır. İstanbul İnas Sanayi Mektebi de öğrencilerini geri çekmiş ve bir süreliğine tatil etmiş, bazı öğrenciler başka okullara yerleştirilmiş, bazıları ise okulların yakında açılacağı umuduyla başka yerlere gitmemiştir (Akhan, 2020).

Leman Aziz, *Vazifelerimiz* yazısında toplumun içinde bulunduğu yoksunluklara ve mahrumiyetlere rağmen, eğitim ihtiyacının en önemli mesele olduğunu vurgular. Yazısında, toplumun temel ihtiyaçlarını bu memleketten temin ettiğini, dolayısıyla bu memlekete karşı en büyük vazifelerinin eğitim olduğunu belirtir. Şimdiye kadar gazetelerde pek çok şey okuduklarını, ancak somut adımlar atılmadığını, bu yüzden eğitimde başarısız olduklarını ifade eder. Her şeyi hazır bulmak istediklerini, fakat bu bekleyişin daha fazla süremeyeceğini, bir an önce harekete geçilmesi gerektiğini savunur.

Aziz, üç beş kişinin bir araya gelerek okul açmak için görüşmeler yapmasını ve sonucunu Eğitim Nezareti'ne bildirmesini önerir. Böylece uygun bir yerde okul açılabileceğini ve küçük bir ücret karşılığında öğrenci kabul edilerek eğitime başlanabileceğini ifade eder. Ayrıca, bu konuda hükümetin yardımıyla ilk öğretimi zorunlu

hale getirmenin önemine dikkat çeker. Eğitimde gönüllü hizmetlerle başlanarak memleket için çalışılması gerektiğini vurgular.

Kadınların belediyelerde eğitim şubeleri kurulduğunu duyduklarında ne kadar memnun olduklarını, ancak bu şubelerin sadece kurulmakla kalmasını eleştirir. Kadınların bu tembelliği bırakması gerektiğini, yapılacak işlerin çok olduğunu ancak tembellik ve ataletten dolayı hiçbir işin yapılmadığını belirtir. Evlerde çocukların geleceği, eğitimi ve terbiyesi hakkında hiçbir görüşme yapılmadığını, ebeveynlerin çocuklarını iyi eğitemediklerini ve gelecekte çocukların bundan şikâyet edeceklerini ifade eder.

Osmanlılık'ın yalnızca kuvvet ve silahla değil, aynı zamanda eğitimle de ayakta kalabileceğini vurgular. İleri medeniyetlerin eğitim sayesinde ilerlediğini unutmadan, uygun yerlerde okullar açarak eğitimde ilerlemeler kaydetmenin önemini belirtir. Kadınların bu konuda dikkatli olması ve çalışmalara katkıda bulunması gerektiğini ifade eder (Torlak, 1995).

3.3.8 Kadın Erkek İlişkisi ve Evlilik

Osmanlı Devleti'nin geniş coğrafyası ve çok etnikli yapısı, aile hayatında tek tip bir yapı tanımını imkânsız kılmaktadır. Farklı etnik ve dini grupların varlığı, toplumda herkesin kendi inançlarına göre bir hayat sürmesine olanak tanımıştır. Bu durum, Osmanlı'da aile kurumunun da bireylerin dini inançlarına göre şekillendiğini göstermektedir. Müslüman tebaa için aile kurmanın ilk adımı evlilikti ve soyun devamı büyük önem taşıyordu (Ünal, 2012).

Hacı Cemal, aile hayatında kadının rolünü şöyle ele almıştır; Aile hayatının kurucusu kadın, koruyucusu erkektir. Kadının birinci vazifesi, aile içinde düzeni sağlayıp saadetini baki kılmaktır." Kadının gelişimi, toplum hayatı açısından da son derece önemliydi. Bu nedenle kadının memnuniyeti sağlanmalı ve aile hayatına adapte edilmeliydi. "Hiç ünmeyiz ki aile hayatının kalb-i uzuvviyeti, ruh-u mevcudiyeti kadındır. O talihsiz olursa, o menfûr

ve meyûs, zelîl ve perişan bir ömr-ü esaret yaşarsa ne bizi memnun edebilir, ne ailemizin intizâmını temin eyleyebilir, ne çocuklarımızın saâdetine çalışabilir (Yıldırım ve Seyhan, 2015).

Erkeğin, bir eş ve anne olarak kadından beklentileri olduğu gibi, kadının da erkekten beklentileri vardır. Dergilerde bu beklentiler şöyle sıralanmıştır: Kadınlar, aile kurmayı düşündükleri erkekten öncelikle zengin olmasını, iyi bir işinin olmasını ve karısına rahat bir yaşam sunmasını beklerlerdi. Ancak bu nitelikler mutlu bir yuva ve iyi bir eş için yeterli değildi. Evliliğin kutsallığını düşünen kadınlar, mutluluğun kaynağının güvenilir bir aile ortamı olduğunu bilerek, eşlerinin ciddi mizaçlı, nazik, düşünceli ve zeki olmasını da istemekteydiler (Akagündüz, 2012).

Görücülük usulü evliliklerle de ilgili bu dönem dergilerinde çokça fikirler beyan edilmiştir. M. Belkıs, makalesinde bu konuya şöyle yer vermektedir: "Kız ve erkek re'yel-ayn birbirinin ruhlarını, mizâçlarını incelemelidirler." Bu tetkik için ise çözüm önerisini şu şekilde sunmaktadır: "Kızın ebeveyni ile erkeğin ebeveyni birbiriyle görüşmeye başlar. Bu mu'ârefe kız ve erkek ile de genişletilir. Anneleri ve babaları ile birlikte mesirelere giderler, gezerler, konuşurlar, sanki bir âile gibi hareket ederler. Ancak burada önemli olan safiyet ve iffet ebeveynler tarafından bu iki gence sarsılmaz bir şekilde telkin edilmelidir. Onlara az çok sosyal nüanslar verilmeli ve tetkikat noktaları öğretilmeli, en ziyâde de itidal tavsiye edilmelidir (Belkıs, 1913)".

Haydar da görücülükten önce kız ve erkek çocukların iyi bir terbiye ile yetiştirilmesi gerektiğine işaret etmektedir. Tecrübesiz gençlerin evlilik hakkında yeterli bilgiye sahip olmadıkları takdirde sağlıklı bir yuva kuramayacaklarını hatırlatmaktadır (Tunç, 2013).

M. Belkıs'ın ikinci önerisi ise gençlere evliliğin asıl amacının anlatılması ve sağlam karakterli evlilikler için okullara "izdivaç" dersleri konulmasının gerekliliğidir. Bu isteğini dergiye gönderdiği makalede şöyle ifade etmektedir: "Fikrime göre bir millette temel-i izdivâç hangi kanunlara istinâd ediyorsa ve neden ibaret ise, mekteplerde bunlar çocuklara öğretilmelidir." Eşlerin birbirlerine karşı vazifeleri saygı ve karşılıklı yardımlaşmadır.

Ailenin mecrasından uzaklaşmaması için karşılıklı hürmet gereklidir. Evliliklerin selameti saygı ve hürmet etrafında şekillenir. Saygı ve hürmetin olmadığı yerde sadece tahakküm vardır. Oysa eşler her zaman birbirlerine yardım etmeli, birbirlerinin destekçisi olmalıdır (Tunç, 2013).

3.3.9 Feminizm

II. Meşrutiyet dönemi, Osmanlı İmparatorluğu'nda kadın hareketlerinin ve feminist düşüncelerin filizlendiği bir dönem olmuştur. Bu dönemde, kadınların toplumsal statülerini iyileştirme çabaları yoğun bir şekilde sürdürülmüş, basın yayın organları bu hareketlerin önemli bir platformu haline gelmiştir. Kadın dergileri ve gazeteler, kadınların eğitim, çalışma hayatı ve toplumsal haklar konusundaki taleplerini dile getiren yazılarla doludur.

Kadın dergileri, dönemin feminist söylemlerini yansıtan başlıca mecralardan biri olmuştur. Örneğin, Türk Kadını dergisi, 1918-1919 yılları arasında yayınlanmış ve kadın eğitimi, kadın hakları, ahlak, çocuk bakımı gibi konuları işlemiştir. Dergi, özellikle "Bizde Feminizm" ve "Kadınlık Haklarından Biz Ne İstiyoruz? Onlar Neyi Esirgiyorlar?" gibi başlıklarla feminist tartışmaları gündeme getirmiştir. Derginin sayfalarında, kadınların toplumsal rollerini genişletme ve haklarını savunma çabaları açıkça görülmektedir. Müfide Ferit'in yazıları, kadınların toplumsal konumlarını güçlendirme gerekliliğini vurgulamış ve eğitimli kadınların topluma katkısının önemine dikkat çekmiştir (Kılıç ve Yılmaz, 2019).

Dönemin diğer önemli yayınlarından Genç Kadın dergisi, kadınların eğitim hakkı ve toplumsal hayatta etkin rol almaları gerektiğini savunmuştur. Dergi, kadınların toplumun ilerlemesi için vazgeçilmez olduğunu vurgulamış ve bu konuda mücadele eden kadınların hikayelerine yer vermiştir. Kadınların eğitimi ve toplumsal statülerinin iyileştirilmesi için yazılar yayımlayan dergi, bu alandaki eksiklikleri ve çözüm önerilerini tartışmıştır.

Bu dönemde, kadınların eğitim hakkı ve toplumsal rollerine ilişkin tartışmalar sadece dergilerle sınırlı kalmamış, daha geniş bir toplumsal hareketin parçası haline gelmiştir. Kadınların eğitimine ve toplumsal katılımına yönelik yapılan vurgular, dönemin modernleşme çabalarıyla örtüşmüştür. Kadın dergileri, Osmanlı kadınlarının toplumsal

hayata daha fazla katılım sağlamaları ve erkeklerle eşit haklara sahip olmaları gerektiğini savunarak, feminist düşüncenin yayılmasında önemli bir rol oynamıştır. Bu süreçte, kadınlar arasında bir dayanışma ağı kurulmuş ve kadın hareketlerinin temelleri atılmıştır.

Bu dönemdeki feminist hareketler, Osmanlı toplumunun modernleşme sürecinde kadınların toplumsal rollerini yeniden tanımlama çabalarını ve kadınların haklarını savunma girişimlerini yansıtmaktadır. Kadınlar, eğitim ve toplumsal hayata katılım konusundaki talepleriyle, sadece bireysel olarak değil, toplumsal yapının dönüşümünde de etkin bir rol oynamışlardır. Bu çabalar, Cumhuriyet döneminde kadın hakları konusundaki gelişmelerin temelini oluşturmuştur.

3.4 II. Meşrutiyet Dönemi Kiz Mektepleri

Hükümet, Meşrutiyet döneminde kadınların eğitimine önem vererek, bu konuda çeşitli kurumların açılışını gerçekleştirmiştir. 1913 yılında İstanbul'da açılan İstanbul İnas Sultanisi, bugünkü adıyla İstanbul Kız Lisesi, kızlar için açılan ilk lise olmuştur. Bu liseyi, günümüzde de faaliyet gösteren Erenköy, Çamlıca ve Kandilli Kız Liseleri izlemiştir. II. Meşrutiyet döneminin kadınlar için en önemli özelliklerinden biri de yüksek öğrenim hakkını elde etmeleridir.

1914 yılında Darülfünun'da kızlara yönelik dersler başlatılmış ve aynı yıl İnas Darülfünunu kurulmuştur. 1915 yılında İstanbul Darülfünunu'nda kadınlara haftada dört gün düzenli konferanslar verilmeye başlanmıştır. Ayrıca, 1915 yılında İstanbul Edebiyat Fakültesi'nde Türk kızları erkeklerle birlikte yüksek öğrenim görmeye başlamıştır. 1917 yılında kızlar için Güzel Sanatlar Okulu ve Konservatuar, terzilik eğitimi veren okullar ile hemşirelik ve ticaret derslerinin verildiği okullar açılmıştır.

Bu dönemde ilk kez kızların yurt dışında eğitim alması sağlanmıştır. 1914 yılında kurulan İnas Darülfünunu, kız öğretmen okullarına bağlanmış ve matematik, edebiyat ve tabii bilimler alanlarında eğitim vermiştir. Bu okul, aynı zamanda kız öğretmen okullarına öğretmen yetiştirmek amacıyla kurulmuştur. Bu gelişmeler, kadınların eğitim hakları ve toplumsal rollerinin genişlemesi açısından önemli adımlardır (Kurnaz, 1997).

3.4.1 İlköğretim Sıbyan Mektebi, İlkokul (İbtidai Mektebi)

II. Meşrutiyet Dönemi'nde ilköğretim sorunları belirgin hale gelmişti. Eğitim Nezareti, ilköğretimle ilgilenmeye zorlanmış, çeşitli yasalar çıkarılarak bina sorunları çözülmeye çalışılmıştır. İlkokullar için ayrılan ödenek, genellikle yeni usullerde eğitim veren ibtidai okullarının açılmasına yönelik kullanılıyordu. Sıbyan ve anaokulları da bu ödenekten kısmen yararlanıyordu. Kız ibtidailerinin açılması hız kazanmış, 1908 Eylül'ünden 1914 yılına kadar ibtidai okul sayısı 1.270'ten 2.632'ye yükselmiştir (Ergün, 1996).

Balkan Savaşları sonrası, eğitimin tüm ülkeye yayılması gerektiği fikri doğmuş ve eğitim sorunları halk ve basının da ilgisini çekmiştir. 1913 yılında yürürlüğe giren Tedrisat-ı İbtidaiye Kanun-ı Geçici, ilköğretimi ücretsiz ve zorunlu kılarak eğitim süresini 6 yıl olarak belirlemiştir. Bu kanunla, mevcut ibtidai ve rüştiye okulları "Mekteb-i İbtidaiye-i Umumiye" olarak birleştirilmiş, yabancı dille eğitim verecek "Numune İbtidaileri"nin açılması planlanmıştır (Demirel, 2012). 1914 yılında, ibtidai okulların öğretmen sayısına göre ayrı ayrı programlar düzenlenmiş ve numune ibtidailerinin programları belirlenmiştir. Ayrıca, ders programları kız okullarına da uygulanabilir hale getirilmiştir. İlkokul çocuklarının oynayacağı oyunlar ve uygulanacak cezalar detaylı olarak belirlenmiştir. Yasaklanan oyunlar arasında birdirbir, uzun eşek, çelik çomak gibi oyunlar yer alırken, tüm top oyunları, köşe kapmaca gibi oyunlar oynanabilir kabul edilmiştir. Uygulanacak cezalar arasında ise ikaz, ihtar ve geçici uzaklaştırma yer almıştır.

1869 tarihli Eğitim-i Umumiye Nizamnamesi, 6-10 yaş arasındaki kız çocuklarının ilköğretime devamını zorunlu kılmış ve kız ve erkek sıbyan mekteplerinin ayrı açılması gerektiğini belirtmiştir. II. Abdülhamid döneminde ilköğretim, Kanun-i Esasi ile zorunlu hale gelmiş ve bu dönemde iptidai okulların açılması teşvik edilmiştir. Ancak, ekonomik zorluklar ve öğretmen yetersizliği gibi sebeplerle başarı sınırlı kalmıştır.

1891 yılında, şehirlerdeki ibtidai mektepler üç sınıfa indirgenmiş ve köy okulları için dört yıllık bir öğrenim süresi belirlenmiştir. Osmanlı tarih ve coğrafyası gibi dersler zamanla programlardan çıkarılmıştır. II. Abdülhamid döneminde ilköğretim sisteminin reforme edilmesi amaçlanmış, ancak halkın desteğinin yetersizliği ve ekonomik zorluklar nedeniyle istenilen başarıya ulaşılamamıştır. Eğitim meselesi, bu dönemde devletin ve halkın gündeminde önemli bir yer tutmuştur (Ergin, 1940).

II. Meşrutiyet Dönemi'nde eğitim alanında yaşanan gelişmeler, basında geniş yankı uyandırmıştır. Dönemin gazeteleri ve dergileri, özellikle kadın eğitiminin önemine dikkat çekmiş ve bu konuda çeşitli yazılar yayımlamıştır. Eğitim reformları, halkın bilinçlenmesi ve modernleşme sürecinin bir parçası olarak görülmüş, basın aracılığıyla bu konular sürekli gündemde tutulmuştur. Basında, eğitimin ülkenin kalkınması için temel bir unsur olduğu sıkça vurgulanmış, özellikle kız çocuklarının eğitimi konusunda yapılan çalışmalar övgüyle karşılanmıştır. Gazetelerde, kız okullarının sayısının artması ve eğitim kalitesinin yükseltilmesi için yapılan girişimler desteklenmiş, halkın bu konuda bilinçlenmesi için çeşitli makaleler kaleme alınmıştır.

3.4.2 İlköğretim (Ortaokul (Risdiye, Sultani Mektebi ve Lise (İdadi Mektebi)

Meşrutiyet Dönemi'nde ülkede resmi bir kız lisesi yoktu. İlk öneri Ahmet Rıza Efendi'den geldi ve devletin müdahalesiyle 1913'te İstanbul'da ilk kız lisesi açıldı. Bu lise, beş yılı ilk, beş yılı orta öğretim olmak üzere toplam 10 yıllık bir eğitim sürecine sahiptir. İptidai sınıflarında Kur'an-ı Kerim, Osmanlıca, Hesap, Hendese, Coğrafya, El İşleri, Ahlak Bilgisi ve Beden Eğitimi gibi dersler; tali sınıflarda ise Ulum-ı Diniye, Osmanlıca, Tarih, Coğrafya, Malumat-ı Tabiiye ve Sıhhıye, Resim, İpek İşleri, Tabahat ve Dikiş gibi dersler veriliyordu. Bu okul daha sonra 1915'te Bezm-i Alem adını aldı. Kız liseleri açma girişimleri devam etmiş, Erenköy, Çamlıca ve Kandilli liseleri de bu dönemde açılmıştır. Ancak, kız liseleri sadece İstanbul'da bulunmaktaydı, diğer şehirlerde böyle okullar yoktu.

1859'da İstanbul'da Cevri Usta Kız Rüştiyesi adıyla açılan ilk kız rüştiyesi ve 1869 Nizamnamesi ile ilköğretim, kız ve erkekler için zorunlu hale getirilmiştir. Kız öğrencilere

eğitim verecek öğretmenlerin yetiştirilmesi amacıyla 1870'te Darülmuallimat (kız öğretmen okulu) açılmıştır. 1878-1908 yılları arasında kız rüştiyelerinin sayısı 74'e ulaşmıştır. II. Meşrutiyet döneminde kızların lise eğitimi alabilmeleri için kız liseleri açılmıştır. 1859 yılında İstanbul'da açılan ilk İnas Rüştiyesi ve 1869'da Yedikule'de açılan ilk Kız Sanayi Mektebi, kızlara yönelik eğitimin başlangıcı olmuştur.

1872 yılına gelindiğinde sadece İstanbul'da 8 kız okulu ve 22 rüştiye mektebi vardı ve toplam öğrenci sayısı 1634'tü. 1883-84 tarihlerinde İstanbul dışında Selanik, Bursa, Kastamonu ve Beyrut'ta da kız rüştiyeleri vardı. II. Abdülhamid döneminde, 1876'da hazırlanan Kanun-u Esasi ile ilköğretim zorunlu hale getirilmiş ve kızların eğitim alması hukuken temin edilmiştir. Ancak, kızların eğitimi konusunda inanç eksiklikleri devam etmiştir (Kurnaz, 1997).

1906-1907 Eğitim İstatistiklerine göre İstanbul'da 3 karma idadi ve Manastır'da 1 kız idadi bulunmaktaydı. Aynı yıllarda gayrimüslimlere ait 12, yabancılara ait 17 idadi kızlara yönelik eğitim vermekteydi. Meşrutiyet döneminde, eğitimde kadınlara yönelik düzenlemeler neticesinde 1911'de ilk kız idadi açılmıştır. Kadınlar, dernekler ve basın yoluyla kadınların eğitim almasını teşvik eden çalışmalar yapmış, sıkıntılarını, eleştiri ve çözüm önerilerini dile getirmişlerdir (Kurnaz, 2015).

1913 yılında İstanbul İnas Sultanisi adıyla ilk kız lisesi kurulmuş ve bu lise 1915 yılında Bezm-i Alem Sultanisi adını almıştır. Aynı dönemde, Erenköy, Çamlıca ve Kandilli Kız Liseleri açılmıştır. 1913-1914 ders yılı başında Aksaray Redif Paşa Konağı'nda öğretime başlayan İstanbul İnas Sultanisi, 1915'te Bezm-i Âlem Sultanisi adını alarak Sultan Mahmud Türbesi yanındaki binaya taşınmıştır. Bu okulun öğretim süresi 10 yıldır.

1913'te çıkarılan Tedrisat-ı İbtidai Kanunu, ilköğretimi yeniden düzenleyerek karma ve altı yıllık zorunlu eğitim öngörmüştür. Bu yasa, Kur'an öğretimi, Türkçe, Coğrafya, Osmanlı tarihi, Aritmetik, Fen bilgileri ve Yurttaşlık bilgisi gibi derslere yer vermiştir. Yasaya göre, çocuklarını okula göndermeyen velilere cezalar öngörülmekteydi. Ancak,

muhafazakâr muhalefetin direnişi nedeniyle bu reformlar tam anlamıyla başarılı olamamıştır. 1914'te açılan İstanbul İnas Sultanisi ilk kız lisesi olup, 1915'te Bezmi Âlem Sultanisi adını almıştır. Taşrada kız liselerinin yaygınlaşması ise Cumhuriyet dönemine kadar gerçekleşememiştir (Kurnaz, 2015).

1914'te açılan İnas Darülfünunu ise edebiyat, matematik ve tabiat bilimleri şubeleri olan bir yükseköğretim kurumuydu. 1914-1919 yılları arasında 129 öğrenci kayıt yaptırmış ve 1920'de bu okul, Darülfünun'a bağlanana kadar 53 mezun vermiştir. 1918'de İnas Darülfünunu'nda karma eğitime geçilmiş, kadın öğrenciler de erkeklerle aynı sınıflarda ders görmeye başlamıştır.

3.4.3 Yükseköğretim

Türk kadını, yükseköğrenim imkanlarına II. Meşrutiyet Dönemi'nde kavuştu. İlk olarak 1914 yılında İstanbul Darülfünun'unda kadınlara yönelik konferans şeklinde dersler başlatıldı. Bu derslerde kadın hakları, ev yönetimi, doğa bilimleri, sağlık ve pedagoji gibi konular işlendi (Kurnaz, 1999). Kısa süre sonra, kızlar ve erkekler aynı sınıflarda eğitim görmeye başladı. Bu gelişme, kadınların hem kültürel seviyelerini artırdı hem de yeni iş alanlarının açılmasını sağladı. O dönemde Avrupa ve Kuzey Amerika'nın bazı üniversiteleri kadın öğrenci kabul etmezken, Osmanlı Devleti bu alanda ileri bir adım atmış oldu (Ortaylı, 1987).

1915 yılında, Darülmuallimat-ı Aliyye bünyesinde İnas Darülfünun'u kuruldu. Bu okul, lise ve öğretmen okulları için kadın öğretmen yetiştiren bir kurum olarak hizmet verdi. 1920'de Darülmuallimat-ı Aliyye'den ayrılarak İstanbul Darülfünun'una bağlandı.

II. Meşrutiyet Dönemi'nde kadınlar, yükseköğrenim hakkını kazandı. 1914'te Darülfünun'da kadınlara yönelik dersler başlatıldı ve aynı yıl İnas Darülfünun'u kuruldu. 1915'te İstanbul Darülfünun'unda kadınlara haftada dört gün düzenli konferanslar verilmeye başlandı. Ayrıca, 1915 yılında İstanbul Edebiyat Fakültesi'nde Türk kızları ilk kez erkeklerle birlikte yükseköğrenim görmeye başladı. 1917'de kızlar için Güzel Sanatlar Okulu ve

Konservatuar, terzilik eğitimi veren okullar, hemşirelik ve ticari derslerin verildiği okullar açıldı. Bu dönemde kızların yurt dışında eğitim görmeleri de sağlandı. 1914'te kurulan İnas Darülfünun'u, kız öğretmen okullarına bağlandı ve matematik, edebiyat ile doğa bilimleri alanlarında eğitim verdi. Bu okul, aynı zamanda kız öğretmen okullarına öğretmen yetiştirmek amacıyla kuruldu.

II. Meşrutiyet döneminde kızların yükseköğretim imkânına kavuşmaları, onların kültürel seviyelerinin yükselmesine ve yeni çalışma alanlarının açılmasına olanak tanımıştır. O dönemde, Avrupa ve Kuzey Amerika'nın bazı bölgelerinde kadın öğrenci kabul edilmezken, Osmanlı Devleti'nin eğitimde kaydettiği bu ilerleme önemli bir gelişme olarak değerlendirilmektedir.

Kadın dergilerinde yüksek eğitime dair talepler sıkça dile getirilmiştir. Ülkede sadece kadınlara yönelik Darülfünun ve Darülsanayi gibi kurumların kurulması istenmiştir. Meşrutiyetin ilk yıllarında, Avrupa'daki tartışmalardan örnekler verilerek 40 yaşını aşmış kadınlara yükseköğretim hakkı tanınabileceği ifade edilmiştir. "Pek yakınlarda Fransız Akademisi'ne kadınların kabul edilip edilmemesi tartışıldı. Ancak bu mesele çözülemedi ve Akademi hâlâ bu konuyla uğraşıyor. Bence her millette kırk yaşını geçmiş her yazar ve gazeteci kadın, kendi haklarını koruyabilmek için akademiye dâhil olmalıdır. Bu yaşa ulaşamayanlar ise bir kadın akademisi kurarak kadınlığın varlığı, ilerlemesi ve yükselmesi için girişimlerde bulunmalı ve çalışmalıdır." Meşrutiyet dönemi kadın dergilerinde kadınlara yönelik yükseköğretim talepleri sonuçsuz kalmamış ve 1914'te Darülfünun'da eğitime başlanmıştır. Bu gelişme, kadın dergilerinde memnuniyetle karşılanmış ve ifade edilmiştir (Kurnaz, 1999).

3.4.4 Kız Öğretmen Mektepleri (Darulmuallimat)

Savaş döneminde kadınların eğitim seviyesindeki artışın bir göstergesi olarak, öğretmen okullarındaki kız öğrenci sayısının 1916-1917 öğretim yılında 803'ten, 1917-1918 öğretim yılında 1005'e yükselmesi örnek verilebilir. Demet Dergisi'nde yazan Atıfet Celal Hanım, ailede kadın ve erkeğin eğitim seviyelerinin eşit olması gerektiğini vurgulamış ve

kadınların eğitimi için mevcut Darülmuallimat'ın yetersizliğine dikkat çekmiştir. Ayrıca, kaliteli kız okullarının sayısının artmasının, iyi yetişmiş öğretmenlerin varlığına bağlı olduğunu belirterek, Darülmuallimatların sayısının artırılmasını önermiştir (Keskin, 2005).

II. Meşrutiyet dönemindeki eğitim gelişmelerine bakıldığında, Darülmuallimatların İstanbul dışında da açıldığı görülmektedir. Darülmuallimat müdüriyesi Sabiha Hanım, İzmir'de yeni açılan Darülmuallimat'ın açılış konuşmasında, İstanbul'da kızlar için yeterli okul olmadığını ve mevcut Darülmuallimat'ın yetersiz programlar sunduğunu ifade etmiştir. Bu nedenle birçok kızın evde kalmayı tercih ettiğini, maddi durumu iyi olan ailelerin ise kızlarını yabancı okullara gönderdiklerini belirtmiştir. Ayrıca, yabancı okulların kızları kendi dinlerine ve kültürlerine alıştırma amacında olduklarını belirterek, kız okullarının sayısının artırılmasının önemini vurgulamıştır (Karagöz ve Şanal, 2015, Şanal, 2011).

Darülmuallimât ve öğretmenler hakkında yazılan dergi yazılarında sıkça eleştiriler yer almaktaydı. Kız okullarına öğretmen yetiştiren tek okul olan Darülmuallimât'ın, kabul ettiği öğrenci sayısının sınırlı olması nedeniyle, bu okula gitmek isteyen birçok kızın cehalet içinde kalması ve evde boş oturmak zorunda kalmaları eleştirilmiştir. Mevcut öğretmenlerin çok azının bu göreve uygun olduğu belirtilerek, nitelikli öğretmenlere olan ihtiyaç vurgulanmıştır. Bu bağlamda, Darülmuallimâtların sayısının artırılması talep edilmiştir (Şanal, 2011).

Ülkenin öğretmen ihtiyacı vurgulanarak, Darülmuallimât mezunlarının taşrada görev yapmaktan kaçınıp hemen Darülfünun'a kaydolmaları eleştirilmiştir. Mezunların ülkenin en ücra köşelerinde görev yapma idealine sahip olmamaları eleştirilmiş ve bunun sebebi olarak Darülmuallimât'taki eğitim gösterilmiştir. Sıkı disiplin altında yetişen öğrencilerin samimiyetten yoksun kaldıkları belirtilmiştir. Öğrencileri ruhen ve ahlaken geliştirmek için okul yaşamında devrim yapılması gerektiği vurgulanmıştır. Öğretmenlerin sadece ders anlatmakla yetinmemesi gerektiği, öğrencilere mutlu ve yeni bir hayat öğretmeleri, onları hayatın getireceği zorluklarla başa çıkabilecek şekilde yetiştirmeleri gerektiği belirtilmiştir. Özellikle aile ahlakı başta olmak üzere, ahlak ve erdemi öğrencilere aşılamaları gerektiği ifade edilmiştir. Hayatın her alanında başarılı olacak, tüm zorluklarla mücadele edecek bir nesil yetiştirmek öğretmenlerin görevi olarak görülmüştür (Sürücü, 2008).

3.4.5 Kız Sanat Mektebi

II. Meşrutiyet Dönemi'nde Kız Sanat Mektepleri, kadınların eğitim ve mesleki gelişimine büyük katkı sağlayan önemli kurumlardan biri olmuştur. Bu dönemde, kadınların mesleki eğitim alarak iş hayatına atılmalarına olanak tanınmış ve çeşitli sanat dallarında yetkinlik kazanmaları hedeflenmiştir. Zamanında yazılan bir dergi yazısında şu ifadelere yer verilmiştir:

"*İğne işleri yaparken aynı zamanda fikirlerimizin de çalışması gerektiğini düşünüyorum. Bana göre, kızlar her bilim dalının temel prensiplerini öğrenmelidir. Bir kimyager olmasalar bile, kimyanın temel bilgilerini öğrenmeli; bir mühendis olmayacak olsalar da, temel geometriden haberdar olmalılar. Hukuk ya da sağlık bilgileri gibi alanlarda uzmanlaşmasalar bile, bu konulardan tamamen habersiz olmamalıdırlar. Eğitim, erkekler kadar kadınlar için de titizlikle yürütülmeli; kadınlar el işleriyle birlikte fen derslerine de çalışmalı ve dünya olayları hakkında bilgi sahibi olmalıdırlar."*

Burada, kadınların sadece el işi yapmalarının yanı sıra, fen derslerinde de bilgi sahibi olmaları gerektiği vurgulanmaktadır. Ayrıca, kızların bir mesleği yapmaları gerekmeden o mesleğe dair temel bilgileri öğrenmelerinin önemi üzerinde durulmuştur. Meşrutiyet döneminde eğitimle ilgili yapılan düzenlemeler bazı eleştiriler almıştır. Bu eleştiriler, okul programlarının iyileştirilmesi, eğitimin ezbercilikten kurtarılması, fen bilimlerine ve el işlerine ağırlık verilmesi ve kızların Avrupa'da olduğu gibi erkek öğretmenlerden ders almalarını içermektedir. Kadınların güzel sanatlar alanındaki yeteneklerini geliştirmek için 1914'te Sanayi-i Nefise Mektebi açılmış ve müdürlüğüne Darülmuallimat'ın resim öğretmeni Mihri Müşfik Hanım getirilmiştir.

3.4.6 Kız Sanayi Mektebi

II. Meşrutiyet döneminde kız sanayi mektepleri, kadınların el becerilerini geliştirmek ve ekonomik bağımsızlık kazanmalarına yardımcı olmak amacıyla açılmıştır. İlk olarak, 1864 yılında Mithat Paşa tarafından, ordunun dikim ihtiyacını karşılamak üzere Islahhane kurulmuştur. Bu kurumun ardından, Tophane Nezareti tarafından Yedikule'de bir dikimhane açılmış ve daha sonra Sultan Ahmet'te yatılı ve gündüzlü olarak Kız Sanayi Mektebi kurulmuştur. Bu okullar Eğitim Nezareti'ne bağlanmıştır.

1914 yılında, güzel sanatlara yönelik eğitim vermek amacıyla İnas Sanayi-i Nefise Mektebi açılmış ve bu okul 1921 yılında Sanayi-i Nefise Mekteb-i Ali'si haline getirilmiştir. Bu gelişme, kadın sanatçıların yetiştirilmesi açısından önemli bir adım olmuştur (Unat, 1964).

Bu okullara genellikle orta halli kibar ailelerin çocukları rağbet göstermiştir. Kız sanayi mekteplerinin amacı, aile hayatında mutluluğu sağlayacak beceriler edinmiş veya ürettikleriyle geçimini sağlayacak kızlar yetiştirmekti. Bu nedenle Eğitim İdaresi, bu okullara büyük önem vermekteydi. Ancak, mevcut olan Dersaadet Nehari ve Üsküdar Kız Sanayi Mekteplerinden beklenen verim alınamamış ve bu okullara harcanan paranın boşa gittiği düşünülmüştür.

İstanbul Eğitim Müdürü tarafından, bu iki okulun birleştirilip Avrupa'daki örneklerine göre yeniden açılması ve programlarının bu doğrultuda düzenlenmesi planlanmıştır. Bu projede müdire ve öğretmenlerin bir kısmının İngiltere veya Belçika'dan getirilmesi öngörülmüştür. Bu proje, 5 Ağustos 1912 tarihinde İstanbul Vilayeti Eğitim Encümeni'nde kabul edilmiştir. 1913-1914 eğitim-öğretim yılında, kız sanayi mektebi için Belçika'dan bir müdire ve iki öğretmen getirilmiştir (Kurnaz, 1999).

İstanbul ve büyük şehirlerdeki kız sanayi mektepleri, Avrupa'daki ev idaresi okullarına benzetilmek istenmiş ancak tamamen farklı bir yapıya bürünerek daha gelişmiş

bir ilk okul halini almıştır. Bu okullarda müstakil bir nakış ve piyano öğretmeni bulunmuş, yetenekli öğrenciler bu derslerden faydalanmıştır. Ancak, bu dersler pek verimli ve ruhsuz metotlarla öğretildiği için öğrenciler yeterli bilgi edinememiştir (Altin, 2008).

Müze Müdürü Osman Hamdi Bey, güzel sanatlar okulunun açılması için büyük çaba sarf etmiş ve onun teşvikiyle bir Sanayi-i Nefise Mektebi açılmasına izin alınmıştır. Bu okulun açılmasıyla ilgili olarak, "Bir Sanayi-i Nefise Mektebi'nin açılması konusunda asıl ciddi ve kati adımın 1881 yılında atıldığını görüyoruz." ifadesi kaydedilmiştir. Bu okul, Türkiye'nin Güzel Sanatlar Akademisi olarak bilinmektedir ve 1927 yılında bu akademi, Güzel Sanatlar Akademisi olarak adlandırılmıştır (Gündüz, 2018).

3.4.7 Kız Üniversitesi (İnas Darulfünunu)

II. Meşrutiyet döneminde kadınların yükseköğretime erişimi konusunda önemli adımlar atılmıştır. 1914 yılında kurulan İnas Darülfünun, bu dönemde kadınların eğitim alanında elde ettiği en önemli kazanımlardan biridir (Güven, 2018). 1915 yılının başında Darülfünun'da kadınlara yönelik haftada dört gün düzenlenen konferanslar, kadınların yükseköğretime ilk adımlarını atmaları açısından büyük önem taşımaktadır. Bu konferansların ardından aynı yıl, sadece kız öğrenciler için İnas Darülfünun adıyla bir bölüm açılmıştır. İnas Darülfünun, Edebiyat, Tabiiyat ve Riyaziyat olmak üzere üç şubeden oluşmuştur (İnan, 1975).

Başlangıçta kız öğrenciler, Edebiyat Fakültesi Reisi İ. Hakkı Baltacıoğlu ve genel sekreter Behçet Gücer Beylerin aldığı karar doğrultusunda erkek öğrencilerle birlikte ders görmüşlerdir (Kurnaz, 1999). Ancak, Şeyhülislam Mustafa Sabri Efendi'nin bu uygulamaya karşı çıkması nedeniyle, kız öğrenciler ayrı dersliklerde eğitimlerine devam etmişlerdir. İnas Darülfünun, 1917 yılında ilk mezunlarını vermiştir. Ancak, öğrenci protestoları ve boykotları sonrasında 1921-1922 eğitim-öğretim döneminde karma eğitime geçilmiş ve Kadın Darülfününu'nun varlığı sona ermiştir. Cumhuriyet'in ilanı sonrasında ise karma eğitim sistemi devam ettirilmiştir.

Kadınların yükseköğretim hakkına kavuşmaları, kültürel seviyelerinin yükselmesine ve yeni çalışma alanlarının doğmasına yol açmıştır. O dönemde Avrupa ve Kuzey Amerika'da birçok üniversitenin kız öğrenci kabul etmediği göz önüne alındığında, Osmanlı Devleti'nin bu alanda önemli bir ilerleme kaydettiği anlaşılmaktadır (Ortaylı, 1987). Kadın dergilerinde de yükseköğretime yönelik talepler dile getirilmiş ve sadece kadınlara yönelik Darülfünun ve Darülsanayi gibi kurumların kurulması istenmiştir. Meşrutiyet'in ilk yıllarında, Avrupa'daki tartışmalara paralel olarak, 40 yaşını geçmiş kadınlara yükseköğretim hakkı verilmesi gerektiği ifade edilmiştir. Bu gelişmeler, kadın dergilerinde memnuniyetle karşılanmış ve İnas Darülfünun'un açılması bu taleplerin sonuçsuz kalmadığını göstermiştir.

3.4.8 Kız Öğretmen Mektepleri (Darülmuallimat)

Savaş yıllarının zorluklarına rağmen, kadınların eğitimindeki ilerlemeler dikkat çekici bir biçimde kendini göstermiştir. Öğretmen okullarında okuyan kız öğrenci sayısının 1916-1917 öğretim yılında 803'ten 1917-1918'de 1005'e çıkması bu durumu açıkça ortaya koymaktadır. Bu dönemde, Demet dergisinde yazan Atıfet Celal Hanım, kadın ve erkeğin aileyi oluştururken eğitim açısından eşit olmaları gerektiğini vurgulamış ve mevcut darülmuallimatların yetersizliğini eleştirmiştir. Atıfet Celal Hanım, iyi yetişmiş öğretmenlerin varlığıyla kız okullarının hem sayıca hem de kalite olarak artırılması gerektiğini savunmuştur.

II. Meşrutiyet döneminde eğitim alanında önemli gelişmeler yaşanmıştır. Bu dönemde, darülmuallimatların İstanbul dışında da açıldığını görmekteyiz. İzmir'de yeni açılan darülmuallimatın müdüriyesi Sabiha Hanım, açılış konuşmasında İstanbul'daki mevcut okulların kızlar için yeterli olmadığını, var olan darülmuallimatların yetersiz programlar sunduğunu dile getirmiştir. Bu nedenle, birçok kızın evde kalmayı tercih ettiğini, hali vakti yerinde olan ailelerin ise kızlarını yabancı okullara gönderdiklerini belirtmiştir. Sabiha Hanım, bu yabancı okulların gerçek amaçlarını bilmediğimizi ve kızlarımızı kendi dinlerine ve kültürlerine alıştırmaya çalıştıklarını ifade ederek, kızlara yönelik okulların sayıca artırılmasının önemine vurgu yapmıştır. Bu bağlamda, II. Meşrutiyet dönemindeki

eğitim politikalarının kadınların eğitimine verdiği önemi ve bu alandaki eksiklikleri ele almak, dönemin toplumsal yapısını ve eğitimdeki dönüşümü anlamak açısından kritik bir öneme sahiptir.

Savaş yıllarının zorluklarına rağmen, kadınların eğitimindeki ilerlemeler dikkat çekici bir biçimde kendini göstermiştir. Tanzimat yıllarında ibtidai mekteplerine öğretmen yetiştirmek amacıyla açılan Dârülmuallimât, uzun yıllar boyunca en büyük kız eğitim kurumu olarak kalmış ve birçok bilgili kadın yetiştirmiştir. Ancak, mesleki eğitim verme konusunda yeterli olmamıştır (Altin, 2008). Dârülmuallimât'ın muallime ve muallimlerinin büyük çaba gösterdiklerini belirten Atıfet Celal Hanım, her şeyden önce hoca tedarikine öncelik verilmesi gerektiğini, ayrıca Dârülmuallimât'ın büyümesine katkıda bulunacak yeni bir program hazırlanması gerektiğini vurgulamıştır. Müdürlerin belirlenmesi konusu ise sürekli tartışma konusu olmuş, genellikle kadın eğitimci eksikliği nedeniyle yaşlı erkekler müdür olarak atanmıştır. Mehmed Emin'e göre, okullarda kadın eğitici sayısı yeterli olmasa da müdür olacak kişilerin ilmen ve ahlaken nitelikli kişilerden seçilmesi gerektiğini ve Dârülmuallimât'ın bir arpalık gibi görülmesine son verilmesi gerektiğini savunmuştur (Altin, 2008; Öztürk ve Kenan, 2022).

Kız okullarına öğretmen yetiştiren tek bir okulun olması, her yıl Dârülmuallimât'a kabul edilen öğrenci sayısının sınırlı tutulması dolayısıyla birçok kızın eğitim alamaması eleştirilmiştir. Mevcut okullardaki öğretmenlerin çok azının bu göreve layık olduğu dile getirilerek iyi yetişmiş öğretmenlere ihtiyaç olduğu vurgulanmış ve Dârülmuallimâtların çoğaltılması talep edilmiştir. Ülkenin öğretmene olan ihtiyacı vurgulanarak, Dârülmuallimât mezunlarının taşraya gitmemesi ve hemen Darülfünun'a yazılmaları eleştirilmiştir. Mezunların, ülkenin en karanlık köşelerine gidecek öğretme aşkına ve idealine sahip olmamaları eleştirilmiş ve bunun sebebi olarak Dârülmuallimât'ta verilen eğitim gösterilmiştir. 1913-14 yıllarında öğretmen adaylarının uygulamalı eğitim yapmalarını sağlamak amacıyla bir Uygulama Mektebi açılmış ve bu yıllarda okulda çeşitli sosyal ve kültürel aktiviteler de artmaya başlamıştır (Ergin, 1940). 1914-1915'te yayınlanan Dârülmuallimât programı ile okul dört kısma ayrılmıştır: Kısm-ı İbtidai, Dârülmuallimât-ı İbtidaiye, Ana Muallime Mektebi ve Ana Mektebi (Öztürk ve Kenan, 2022). Programda pedagojik formasyon derslerine ağırlık verilmesi, öğretmen yetiştirmede bu derslerin öneminin anlaşıldığını göstermektedir. Ayrıca medeni bilgiler, güzel sanatlar ve sağlık

konularında da dersler verilerek, öğretmen adaylarının donanımlı yetişmeleri amaçlanmıştır. 1914-15 programının getirdiği en önemli yenilik, Ana Muallime Mektebi'nin kuruluşuna zemin hazırlayarak, Türkiye'de anaokulu öğretmeni yetiştirme sürecini başlatmasıdır. Ancak, bu teşkilat ve program fazla uzun ömürlü olmamıştır (Ergin, 1940). 1915'te yayınlanan Dârülmuallimin ve Dârülmuallimât Nizamnamesine göre okul yeniden yapılanmış ve Darülmuallimât-ı Aliye adıyla yüksekokul haline getirilmiştir.

Darülmuallimât-ı Aliye, 1916-17 öğretim yılında tarihinin en fazla öğrenci miktarına ulaşmış, ancak Birinci Dünya Savaşı'nın ardından Osmanlı İmparatorluğu'nun çöküşüyle okulun durumu da kötüleşmiştir. 1918-19 öğretim yılında öğretim kadrosu daraltılmış ve bazı kısımlar kapatılmıştır. Nihayet, 1924-25 yılında İstanbul Kız Muallim Mektebi adını almıştır. Darülmuallimât-ı Aliye, Osmanlı İmparatorluğu'ndan Türkiye Cumhuriyeti'ne miras kalan önemli bir eğitim ve öğretim kurumu olarak, Türk kadınının çağdaşlaşma sürecinin doğuşuna zemin hazırlamıştır. Bu okuldan yetişen kadın öğretmenler, ülkedeki ilk meslek ve sosyal statü sahibi kadınlar olmuşlardır. Mustafa Kemal Atatürk'ün Cumhuriyetin ilanından sonra gerçekleştirdiği inkılaplarda, kadın öğretmenler en büyük ilham kaynağı ve destekçisi olmuştur.

3.5 II. Meşrutiyet Dönemi Mekteplerinde Kızlar

Zamanın yazarlarından biri, eğitim sisteminde köklü reformların sadece birkaç rapor yazmak veya program değişikliği yapmakla mümkün olmadığını belirtmektedir. Bu bağlamda, her okulun yönetimini sağlam bir şekilde sürdürebilecek yorulmaz bir zihin, dayanıklı bir beden ve kararlı bir müdür veya müdireye ihtiyaç olduğunu ifade etmektedir. Yazarın ifadesine göre, müdire ne kadar zeki olursa olsun, yetkilerini etkin bir şekilde kullanamayan biri ya da okul komisyonunun bitmek bilmeyen eleştirilerine boyun eğen biri, öğretmenlerden yeterince verim alınmasını engeller.

Yazar, öğretmenlerin mezun oldukları okullardan bağımsız olarak, modern ihtiyaçları ve medeni gereklilikleri anlayabilecek yöneticilere sahip olmaları gerektiğini vurgular. Eğer yöneticiler bu gereklilikleri kavrayamazsa, yapılan tüm fedakarlıkların boşa

gideceğini ve harcanan maddi kaynakların etkin kullanılamayacağını belirtir. Örnek olarak Terakki Mektebi'nin kız kısmını ele alır. Bu okulun, çeyrek asırdır binlerce öğrenci yetiştirdiğini ve mezunlarının diğer vilayetlerin okullarından mezun olanlara kıyasla daha üstün olduğunu belirtir. Ancak, mezunların tümünün dış bilgiye sahip olmamasının, okulun yönetimindeki eksikliklerden kaynaklandığını ifade eder. Kadın okullarında her şeyden önce, her türlü fedakarlığı göze alarak ciddi müdireler tayin edilmesi gerektiğini vurgulayan yazar, komisyonların anlamsız müdahalelerinin de önüne geçilmesi gerektiğini belirtir.

Kılıçzâde Hakkı, kadın ve erkek öğretmenlerin toplumdaki önemine dikkat çekerken derin bir toplumsal tahlil sunmuştur. Bir milletin yeniden doğuşunun babalardan değil, çocuklardan başladığını vurgulayan Kılıçzâde, annelerin çocuklarına sevgiyle bilgi aktarımının ne denli hayati olduğunu belirtir. Biz Türkler, öğretmenlerimizi ve kadınlarımızı ihmal ettiğimiz için, onların potansiyelinden faydalanamamış ve neticede ideallerimizi gerçekleştiremeyerek hayal kırıklığına uğramışızdır. Toplumumuzda kadın, maalesef sadece biyolojik bir varlık olarak görülmüş, ilkokul öğretmeni de sürekli aşağılama nesnesi olmuştur. Milletimizin bu iki kutsal unsuru, başka toplumlarda gördüğü itibarı kazanana dek ve vatanın bu iki önemli görevini yerine getirmelerine destek olunana dek, gerçek ilerleme sağlanamayacaktır. Kadın dergilerinde öğretmenlerin modernleşmedeki rolü, yeni bir zihniyetin doğuşunu da müjdeler niteliktedir (Türeyen, 2018).

Atiye Minnetkar, öğretmenlerin görev yerlerindeki sosyal ve ekonomik şartlara dair bilgi eksikliğinin, büyük bir problem olduğunu belirtir. Maârif Nezâreti'nin izlediği eğitim politikalarının, her bölgeye hitap etmemesi, öğretmenlerin karşılaştığı zorlukları daha da artırmaktadır. Bir öğretmen, Anadolu veya Suriye gibi bölgelerde oranın diline hakim olmadan görev yapmaya başladığında, iletişim zorlukları ve ders verme problemleri kaçınılmaz olmaktadır.

Öğretmenlik mesleği, kadınlar tarafından kutsal bir görev olarak görülmüştür. Bu mesleği icra edenlerin, kendilerini sürekli geliştirmeleri ve mesleklerindeki yenilikleri takip etmeleri gerekmektedir. Vatanın evlatlarının eğitimi, ülkenin geleceğini belirlediği için, öğretmenlik diğer mesleklerden daha yüce ve kutsal kabul edilmiştir. Dolayısıyla,

görevlerinde hata yapan öğretmenler sert bir şekilde eleştirilmiştir. Öğretmenlerin mesleklerini sevmemeleri, kendilerini geliştirmemeleri ve mesleki ilerlemeyi takip etmemeleri yoğun şekilde eleştirilmiştir. Yıllarca öğretmenlik yapmamıza rağmen, ders vermenin kolay yolunu bulmayı aklımızdan bile geçirmiyoruz. Mesleğimizde uzmanlaşmaya çaba göstermiyoruz. Acaba şöyle mi yoksa böyle mi öğretersem çocuklar daha çabuk öğrenir demiyoruz. Çocukların arasında yıllarca bulunmamıza rağmen, onların ruh hallerini inceleyip nasıl terbiye kabul ettiklerini ve ne şekilde yönetmekten hoşlandıklarını öğrenmeye çalışmıyoruz… Öncelikle mesleğimizi sevmek hissi bizde yok (Türeyen, 2018).

Kadın dergilerinde öğretmenlerle ilgili olarak ele alınan konulardan biri de öğretmenlerin sahip olması gereken özelliklerdir. Buna göre, öğretmenler her şeyden önce çocuklar için iyi bir örnek olmalıdır. Kadın öğretmenler güzel, ahlaklı, namuslu ve ciddi olmalıdır. Çocukların kişilik özelliklerini dikkate almalı, yaşlarına uygun davranışları iyi bilmeli ve onların kişisel gelişimlerine özen göstererek eğitim vermelidirler.

Öğretmenlik mesleğine yüklenen anlamlar oldukça derindir. Çocuğun gelişimi üzerinde büyük etkisi olan öğretmenler, iyi donanımlı ve öğretmeyi bilen kişiler olmalıdır. "Muallimler ve muallimeler bugünkü ve yarınki inkılabın yegane amelleridir... Muallimeler bir inkılap yapmak, bir inkılap yaptırmak vazifesiyle mükelleftirler" denilerek, öğretmenlerin işlerinin sadece bir meslek olmadığı, bunun ciddiyetle ele alınması gerektiği vurgulanmıştır.

Darülmuallimât'ta yetişen öğretmenlerin heyecan ve isteklerinin, gerekli bilgilerin öğretilmesine haksız bir şekilde itiraz eden cahil anneler yüzünden azaldığı belirtilirken, kadın öğretmenlerin maaşlarının yetersizliği dolayısıyla, öğrencilerle yeterince ilgilenemedikleri ve ezberci bir eğitim sistemine yönlendirilen öğrencilerin, öğretilenlerden yeterince faydalanamadıkları dile getirilmiştir.

Tedrisât-ı İbtidâiye Kanun-ı Geçicii'nin öğretmenlerin yeterlilikleriyle ilgili hükümlerinin tam anlamıyla uygulanması, diplomalı öğretmenlerin azlığı nedeniyle neredeyse imkansızdı. Uzun süre, ilköğretim okullarındaki öğretmen ihtiyacı, bu işi yapmak için gerekli yeterliliğe sahip olmayan kişiler tarafından karşılanmıştır. Bu durumu taşradan merkeze gelen yazılardan anlamak mümkündür. Örneğin, Kal'a-i Sultaniye Eğitim Müdürlüğü'nden gelen bir arzudan, Biga İnas İbtidaîsi nakış öğretmeninin hiç nakış bilmeyen biri olduğu halde, bu öğretmenliğe kimsenin talip olmaması nedeniyle görevden alınmayıp, vekil olarak göreve devam ettiği anlaşılmaktadır. Özellikle taşradaki kız okullarında öğretmenlik yapanlar, çoğunlukla Darülmuallimât diploması olmayan kişilerdi. Darülmuallimât mezunlarının İstanbul'daki okullara tayinleri büyük ölçüde sağlanmış olsa da, pek çok mezun İstanbul dışındaki yerlere gitmemeyi tercih etmekteydi. Hatta büyük bir kısmı öğretmenlik mesleğini seçmeyip evde oturmayı ya da İnas Darülfununu'na gitmeyi tercih ediyordu; bu da kız ibtidaî okullarının modern tarzda gelişip yaygınlaştırılmasını önlemekteydi. Bu nedenle taşradaki kız ibtidaî okullarında genellikle kız rüşdiyelerini bitirenler öğretmen olarak görev yapmaktaydı.

DÖRDÜNCÜ BÖLÜM
SONUÇ VE ÖNERİLER

4.1 Kadın Eğitiminin Tarihsel Süreçteki Önemi

II. Meşrutiyet dönemi, Osmanlı İmparatorluğu'nun toplumsal ve kültürel dönüşüm sürecinde kadınların eğitiminin öneminin daha geniş kitlelerce kabul gördüğü bir dönem olarak dikkat çeker. Bu dönemde, kadınların eğitimine yönelik reformlar ve yenilikler, Osmanlı toplumunun modernleşme çabalarının önemli bir parçası olarak değerlendirilmiştir. Kadınların eğitimi konusu, basında sıkça tartışılmış ve kadın dergileri aracılığıyla toplumun gündemine taşınmıştır.

Kadın eğitimi, Osmanlı toplumunda sadece bireysel bir gelişim aracı olarak değil, aynı zamanda toplumsal kalkınmanın ve modernleşmenin bir gereği olarak ele alınmıştır. Kadınların eğitim almasının, toplumsal refah ve ilerleme için hayati öneme sahip olduğu vurgulanmış; kız çocuklarının ilkokuldan üniversiteye kadar her düzeyde eğitim alması gerektiği konusunda genel bir uzlaşı sağlanmıştır. Bu bağlamda, kız okullarının sayısının artırılması, müfredatlarının zenginleştirilmesi ve kadın öğretmenlerin yetiştirilmesi, dönemin en önemli eğitim politikaları arasında yer almıştır.

4.2 Basında Kadın Eğitiminin Yansımaları

II. Meşrutiyet dönemi basınında kadın eğitimi konusu, toplumun farklı kesimlerinden geniş bir yelpazede ele alınmıştır. Kadın dergileri ve gazeteler, kadınların eğitimi konusunu hem bilgi verici hem de motive edici bir dille işlemeye özen göstermiştir. Bu yayınlar, kadınların eğitim hakları ve toplumsal statülerinin iyileştirilmesi yönünde kamuoyu oluşturulmasına önemli katkılar sağlamıştır.

Batıcı ve modernist eğilimlere sahip basın organları, kadınların eğitiminin modernleşme ve ilerleme için elzem olduğunu savunmuş, kadınların toplumsal hayatta daha aktif ve üretken bireyler olarak yer almaları gerektiğini vurgulamıştır. Öte yandan, daha muhafazakâr ve geleneksel basın organları, kadın eğitiminin dini ve ahlaki değerlerle

uyumlu olmasına öncelik vermiştir. Bu farklı yaklaşımlar, dönemin toplumsal dinamiklerini ve kadın eğitimi konusundaki tartışmaları zenginleştirmiştir.

4.3 Eğitimde Kadın-Erkek Eşitliği

Kadın eğitimi konusundaki tartışmalarda sıkça vurgulanan bir diğer önemli konu, eğitimde kadın-erkek eşitliğinin sağlanmasıdır. II. Meşrutiyet dönemi, kız çocuklarının eğitim haklarının erkeklerle eşitlenmesi yönünde önemli adımların atıldığı bir dönem olmuştur. Kız çocuklarının ilkokuldan üniversiteye kadar her düzeyde eğitim alabilmesi için yapılan düzenlemeler, toplumsal cinsiyet eşitliği yolunda atılmış önemli adımlardandır. Bu dönemde açılan kız okulları ve kadın öğretmen yetiştirme kurumları, kadınların eğitim alanında daha etkin ve görünür hale gelmesine katkıda bulunmuştur.

4.4 Toplumsal ve Ekonomik Katkılar

Kadınların eğitimi, sadece bireysel gelişimlerini değil, aynı zamanda toplumsal ve ekonomik kalkınmayı da desteklemiştir. Eğitimli kadınlar, hem aile içinde hem de toplumsal hayatta daha etkin roller üstlenmiş, eğitimli annelerin yetiştirdiği çocuklar daha bilinçli ve donanımlı bireyler olarak toplumda yer almıştır. Ayrıca, eğitimli kadınlar iş gücüne katılarak ekonomik hayata da önemli katkılar sağlamışlardır. Bu durum, kadınların sadece ev içi rollerle sınırlı kalmaması gerektiğini ve ekonomik bağımsızlıklarının sağlanmasının toplumsal refah için kritik olduğunu göstermiştir.

4.5 Dönemin Önerileri

1. Kız Okullarının Yaygınlaştırılması**:** II. Meşrutiyet döneminde kız çocuklarının eğitimine daha fazla önem verilmesi gerektiği düşünülmektedir. Spesifik olarak, büyük şehirlerde mevcut olan kız okullarının sayısının kırsal bölgelere de genişletilmesi ve mevcut okullarda öğrenci kapasitesinin artırılması önerilmiştir. Ayrıca, kız öğrencilerin kayıt yaptırma oranlarını artırmak için yerel yönetimlerin, muhtarların ve imamların iş birliğiyle kız çocuklarını okula teşvik eden kampanyalar düzenlenmesi önerilmektedir.

2. Kadın Öğretmenler İçin Eğitim Programları**:** Kadın öğretmenlerin sayısını artırmak amacıyla Darülmuallimat gibi eğitim kurumlarında hızlı öğretmen yetiştirme programlarının başlatılması önerilmiştir. Bu programların müfredatı, sadece akademik bilgileri değil, aynı zamanda kız öğrencilerle etkili iletişim kurma ve onlara rol model olma becerilerini de kapsamalıdır. Kadın öğretmenlere yönelik hizmet içi eğitim programları düzenlenmeli ve bu programlara katılım zorunlu hale getirilmelidir.
3. Toplumsal Farkındalığı Artırmaya Yönelik Medya Kampanyaları: Kadın eğitiminin önemi konusunda toplumsal farkındalığı artırmak için, dönemin etkili gazete ve dergilerinde kız çocuklarının eğitimine dair olumlu hikayeler, başarı öyküleri ve bilinçlendirici makaleler yayımlanmalıdır. Ayrıca, tiyatro oyunları ve halk toplantıları düzenlenerek halkın bu konuda bilinçlendirilmesi sağlanmalıdır.
4. Kırsal Bölgelerde Kız Çocukları İçin Burs ve Barınma İmkanları: Özellikle kırsal kesimlerde eğitim almakta zorluk çeken kız çocukları için devlet tarafından burs programları oluşturulmalıdır. Bu burslar, sadece eğitim masraflarını değil, aynı zamanda barınma ve günlük harcamaları da kapsamalıdır. Kız öğrenciler için yatılı okulların sayısı artırılmalı ve ulaşım desteği sağlanmalıdır.
5. Kadın Eğitimi Konusunda Yasal Düzenlemeler: Kadınların eğitim haklarını garanti altına almak ve uygulamada karşılaşılan sorunları gidermek amacıyla, kız çocuklarının zorunlu eğitimi için yasal düzenlemeler yapılmalıdır. Bu düzenlemelerin etkin bir şekilde uygulanabilmesi için, eğitim müfettişleri tarafından denetimler sıklaştırılmalı ve ihlaller karşısında yaptırımlar artırılmalıdır.
6. Ailelere Yönelik Bilinçlendirme Programları: Ailelerin, özellikle kız çocuklarının eğitimine yönelik tutumlarının iyileştirilmesi amacıyla, yerel eğitim kurulları ve sivil toplum kuruluşları iş birliği yaparak düzenli bilinçlendirme toplantıları yapılmalıdır. Bu programlar kapsamında, ebeveynlere kız çocuklarının eğitiminin uzun vadede aileye ve topluma sağlayacağı faydalar hakkında bilgi verilmeli ve ailelerin eğitime yönelik olumlu tutum geliştirmeleri teşvik edilmelidir.

KAYNAKÇA

Akagündüz, Ü. (2012). II. Meşrutiyet Dönemi Düşünce Ve Kadın Dergilerinde Kadın Tartışmaları: 1908-1918. Doktora Tezi. Ankara Üniversitesi, Sosyal bilimler Enstitüsü, Ankara.

Akbayar, N. (1985). Tanzimat'tan sonra Osmanlı Devleti nüfusu. *Tanzimat'tan Cumhuriyete Türkiye Ansiklopedisi* (C 5, s. 1241). İstanbul: İletişim Yayınları.

Akhan, O. (2020). "Cumhuriyetin ilanının Konya basınındaki yankıları: Babalık gazetesi (1923-1933)". *21. Yüzyılda Eğitim ve Toplum Dergisi, 9*(27), 751-778.

Akyüz, Y. (2000). "Türk eğitim tarihi terimleri sözlüğü". Y. Akyüz (ed.) *Türk Eğitim Tarihi,* 403–422. Milli Eğitim Basım Evi: Ankara.

Ali, E. S. (1913a). "Çocuklarımız". *Kadınlar Dünyâsı, 29* (2 Mayıs 1329), 1.

Ali, E. S. (1913b). "İstihlâka doğru". *Kadınlar Dünyâsı, 8* (11 Nisan 1329), 2.

Aliye Esat. (1919). Genç Kadın Mecmuası Heyet-i Tahririye Müdüriyetine. *Genç Kadın* (10 Nisan 1335), s. 116.

Altin, H. (2008). "Ethem Nejat ve eğitim tarihimizdeki yeri". *Electronic Turkish Studies, 3*(4).

Aşa, E. (1992). "1869-1923 yılları arasında yayımlanan Türk kadın ve aile dergileri". *Sosyo Kültürel Değişme Sürecinde Türk Ailesi* (Cilt 3, ss. 968-978). Başbakanlık aile Araştırma Kurumu: Ankara.

Aydın, H. (2009). "Kadın 1908–1909: Selanik'te yayınlanan ilk kadın dergisi üzerine bir inceleme". *Selçuk Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, (22), 147-156.

Belkıs, M. (1913a). “Cihaz-ı sebeb-i intihar oluyor”. *Kadınlar Dünyâsı, 73* (15 Haziran 1329), 3.

Belkıs, M. (1923). Tayerân münasebetiyle yeni cereyan. *Kadınlar Dünyası* (23 Kasım 1339), 3-4.

Berkes, N. (1973). *Türkiye’de çağdaşlaşma* (ss. 203–204). Bilgi Yayınevi: İstanbul.

Boyar E. ve Fleet K. (2016). *Ottoman Women in Public Space*. Brill: Boston.

Canbaz, F. (2005). Fatma Aliye Hanımı'n Romanlarında Kadın Sorunu. Yüksek Lisans Tezi. Bilkent Üniversitesi, Ekonomi ve sosyal bilimler Enstitüsü, Ankara.

Cevad, M. (2002). *Eğitim-i Umûmiye Nezâreti Tarihçe-i Teşkilât ve İcraatı*. Matbaa-yı Amire: İstanbul.

Çaha, Ö. (1996). *Sivil kadın - Türkiye’de sivil toplum ve kadın*. Vadi Yayınları: Konya.

Çakır, S. (2024). *Osmanlı Kadın Hareketi (2. Basım)*. Metis Yayınları: İstanbul.

Çifçi, E., ve Avcı, H. E. (2018). Women's education and social transformation in the Ottoman press: The example of the Second Constitutional Era. *Uluslararası Sosyal Bilimler Dergisi, 8 (35), 596-606*

Demirel, F. (2012). “II. Meşrutiyet'ten sonra Osmanlı'da orta öğretimler: Sultânîler”. *Tarih İncelemeleri Dergisi, 27*(2), 339-358.

Demiryürek, M. (2014). “Müslüman Türk Kadın Dergilerinin Kadın Meselesi’ne Osmanlı ve Rus Emperyal Bakışları: Alem-i Nisvan, Kadınlar Alemi, Kadın”. *Journal of Modern Turkish Studies*, 11(4), 186.

Erdal, K. (2008). “Woman’s working life from the view of Halide Edib Adıvar”. *Gaziantep University Journal of Social Sciences, 7*(1), 109-123.

Ergin, O. (1940). *İstanbul Tıp Mektepleri, Enstitüleri ve Cemiyetleri*. Osmanbey Matbaası: İstanbul.

Ergin, O. (1977). *Türk Eğitim Tarihi* (Cilt 1-2). Eser Kültür Yayınları. İstanbul.

Ergün, M. (1982). "II. Meşrutiyet Döneminde Medreselerin Durumu ve Islâh Çalışmaları". *Dil ve Tarih-Coğrafya Fakültesi Dergisi*, 30(1-2), 59-89.

Ergün, M. (1996). *II. Meşrutiyet devrinde eğitim hareketleri (1908–1914)*. Pegem Akademi: Ankara.

Fahirü'n Nisa. (1909). "10 Temmuz münasebetiyle". *Kadın, 10* (10 Temmuz 1327), 2-3.

Gece, İ. (2014). Hanımlara Mahsus Gazetede edebi faaliyet. Yüksek Lisans Tezi. İstanbul Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, İstanbul.

Göbenli, M. (2000). "Ahmet Midhat Efendi ve Osmanlı Türk kadın yazarları, Fatma Aliye Hanım ve Şair Fıtnat Hanım". *Tarih ve Toplum, 34*(203), 20.

Gülcü, E., ve Tunç, S. (2012). "Osmanlı basın hayatında Kadınlar Dünyası dergisi". *Çankırı Karatekin Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi, 3*(2), 155-176.

Gündüz, M. (2018). "Metodoloji, kavram ve konu kıskacında (Türk) eğitim tarihçiliği". *Osmanlı Medeniyeti Araştırmaları Dergisi, 4*(7), 118-130.

Haydar, A. (1913). "Bizde Kız Evlâtlarının Tahsîli". *Kadınlar Dünyâsı, S, 13*(16), 2-3.

Hilooğlu, C. (2016). Kadınlık Dergisinin Transkripsiyonu ve Değerlendirilmesi. Yayımlanmamış yüksek lisans tezi. Mustafa Kemal Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Hatay.

İnan, A. (1975). *Tarih boyunca Türk kadınının hak ve görevleri*. Milli Eğitim Basımevi: İstanbul.

Karagöz, S., ve Şanal, M. (2015). “İkinci Meşrutiyet dönemi kadın gözüyle kadın eğitimi”. *Journal of International Social Research, 8*(39), 679-691.

Keskin, T. (2005). “Demet dergisinde kadın ve ilerleme anlayışı”. *Tarih Araştırmaları Dergisi*, *24*(37), 289-312.

Kılıç, S. M., ve Yılmaz, D. V. (2019). “Cumhuriyet dönemi kadın dergileri (1923-1992)”. *OPUS International Journal of Society Researches, 10*(17), 2139-2156.

Kodaman, B. (1981). *Abdülhamid devri eğitim sistemi*. Akçağ Yayınları: Ankara.

Kurnaz, Ş. (1996). *II. Meşrutiyet döneminde Türk kadını*. MEB Yayınları: İstanbul.

Kurnaz, Ş. (1997). *Cumhuriyet öncesinde Türk kadını*. Ötüken Yayınları: Ankara.

Kurnaz, Ş. (1999). “Osmanlı’dan Cumhuriyet’e kadınların eğitimi”. *Milli Eğitim Dergisi*, 143(14), 1-26

Kurnaz, Ş. (2015). *Yenileşme sürecinde Türk kadını (1839-1923)*. Ötüken Yayınları. Ankara.

Kutan, Ö. Ç. (2021). Tanzimat’tan II. Meşrutiyet’e İstanbul’da sosyal ve kültürel ortam. Doktora Tezi. Ankara Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Ankara.

Mardin, Ş. (2023). *Jön Türklerin Siyasi Fikirleri 1895-1908*. İletişim Yayınları: İstanbul.

Mazlum, N. (1914). “Dimağın vazife-yi fizyolojisi.” *Kadınlar Dünyası, 125* (5 Kanun-i Sani 1329), 3.

Muhlise. (1914). “Kadınlar ve musiki”. *Kadınlar Dünyası,* 127 (18 Kanun-i Sani 1329), 11.

Nurdoğan, A. M. (2005). Osmanlı modernleşme sürecinde ilköğretim (1869-1922). Doktora Tezi. Marmara Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, İstanbul.

Ortaylı, İ. (1987). *İmparatorluğun en uzun yüzyılı*. Alkım Yayınları: İstanbul

Önertoy, O. (2011). "Halide Edip Adıvar'ın romanlarında toplumsal eleştiri*"*. *Türkoloji Dergisi*, 18(1), 37-46.

Özkiraz, A., ve Arslanel, M. N. (2011). "İkinci Meşrutiyet döneminde kadın olmak". *Sosyal ve Beşeri Bilimler Dergisi, 3*(1), 1–10.

Öztürk, K., ve Kenan, S. (2022). "II. Meşrutiyet dönemi süreli yayınlarında yeni eğitim arayışları ve modern birey düşüncesi". *Osmanlı Araştırmaları, 60*(60), 217–252.

Sırma, İ. S. (2007). *II. Abdülhamid'in İslâm birliği siyaseti*. Beyan Yayınları: İstanbul.

Sürücü, G. (2008). Osmanlı Kadın Dergilerinde Kadının Dünyası (1908-1914). Yüksek Lisans Tezi. Anadolu Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Eskişehir.

Şanal, M. (2011). "Osmanlı İmparatorluğu'nda kız öğretmen okulu'nun (Dârülmuallimât) kuruluşu, okutulan dersler ve kapatılışı". *Ankara Üniversitesi Osmanlı Tarihi ve Uygulama Merkezi Dergisi (OTAM), 26,* 222–244.

Şermet, S. K. (2019). "Müfide Ferit'e Özgü Feminizm". *Karabük Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, *9*(1), 140-159.

Taşkıran, T. (1973). *Cumhuriyetin 50. yılında Türk kadın hakları*. Başbakanlık Basımevi. Ankara.

Torlak, A. H. (1995). Cumhuriyet Öncesi Örgün Öğretimde Kadının Yeri. Yüksek Lisans Tezi. Marmara Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, İstanbul.

Toska, Z. (1993). *İstanbul kütüphanelerindeki eski harfli Türkçe kadın dergileri bibliyografyası (1869-1927)*. Metis Yayınları: İstanbul.

Toska, Z. (1998). Cumhuriyet'in Kadın İdeali: Eşiği Aşanlar ve Aşamayanlar. *75 Yılda Kadınlar ve Erkekler/Bilanço* içinde (ss. 71-88). İş Bankası ve Tarih Vakfı Yayınları: İstanbul.

Totonjı, H. (2020). "II. Abdülhamid dönemi eğitim politikalarında odak ve aşiret mektebi". *Avrasya Sosyal ve Ekonomi Araştırmaları Dergisi, 6*(12), 63–72.

Tunç, S. (2013). Modernleşme Sürecinde Türk Aile Yapısına Kadınlar Dünyası Dergisinin Bakışı (Sayı: 1-144). Yüksek Lisans Tezi. Kilis 7 Aralık Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Kilis.

Türeyen, N. (2018). II. Meşrutiyet Dönemi Basınında Kadın Dergileri. Yüksek Lisans Tezi. Kastamonu Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Kastamonu.

Uluköse, G. T. (2013). *Fatma Aliye: bir biyografi*. Cinius Yayınları: İstanbul

Unat, F. R. (1964). *Türkiye eğitim sisteminin gelişimine tarihi bir bakış*. Milli Eğitim Basımevi: Ankara.

Ünal, M. A. (2012). *Osmanlı sosyal ve ekonomik tarihi*. Paradigma Yayıncılık: İstanbul.

Uzun A., D. (2013). "Osmanlı'nın son dönemi'nde eğitim, kültür ve sanat hayatına genel bir bakış". *İstanbul Journal of Social Science,* (2147) 3390, 1-9.

Yıldırım, B., & Seyhan, S. (2015). "1914 yılında yayınlanan kadın gazetelerinden 'Kadınlık'a göre kadın". *Galatasaray Üniversitesi İletişim Dergisi, (23)*, 39–65.

Yürüt, B. (2017). "Tanzimat sonrası Osmanlı kadın hareketi ve hukuki talepleri". *Türkiye Barolar Birliği Dergisi,* (Özel Sayı), 373–381.